

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

Факультет психології

Кафедра соціальної реабілітації та соціальної педагогіки

На правах рукопису

Коломицева Ілона Владиславівна

**ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ У
ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ**

Кваліфікаційна робота

на здобуття освітнього ступеня «Бакалавр»

за спеціальністю 231 «Соціальна робота»

галузі знань 23 Соціальна робота

за освітньо-професійною програмою «Соціальна педагогіка»

Рівень вищої освіти: перший

Науковий керівник:

кандидат психологічних наук

асистент кафедри соціальної реабілітації

та соціальної педагогіки

Красілова Юлія Михайлівна

Допустили до захисту в ДЕК

Кафедра соціальної реабілітації та соціальної педагогіки

Завідувач (ка) кафедри соціальної реабілітації та соціальної педагогіки

Чернуха Н.М.

Київ – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ	6
1.1. Зміст поняття професійного самовизначення	6
1.2. Структура та етапи професійного самовизначення	12
1.3. Особливості професійного самовизначення старшокласників	15
Висновки до першого розділу	19
РОЗДІЛ ІІ. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ	21
2.1. Методи емпіричного дослідження, характеристика вибірки	21
2.2. Результати дослідження	23
2.3. Порівняльний аналіз результатів дослідження професійного самовизначення старшокласників	42
Висновки до другого розділу	49
РОЗДІЛ ІІІ. ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ	52
3.1. Модель формування професійного самовизначення старшокласників у період воєнного стану	52
3.2. Вплив особистісних факторів на професійне самовизначення старшокласників.....	59
3.3. Механізми формування професійного самовизначення	63
Висновки до третього розділу	68
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	74
ДОДАТКИ	82

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У сучасному світі воєнний конфлікт стає не лише політичною реальністю, але й важливим фактором, що впливає на багато аспектів життя, зокрема на професійне самовизначення молодого покоління.

У період воєнного стану відбуваються серйозні зміни у соціальному, економічному та психологічному кліматі. Для старшокласників це період, коли вони повинні робити важливий вибір щодо свого майбутнього. Невизначеність та стрес, пов'язані з воєнним конфліктом, можуть значно ускладнити процес самовизначення. Важливо врахувати вплив воєнного стану на доступ до освіти та ринку праці, адже нестабільність може призвести до обмеженого доступу до вищої освіти та можливостей для кар'єрного зростання. Проаналізувавши ці обставини, старшокласники повинні ретельно визначити свої цілі та обирати професії, які враховують реалії життя.

Дослідження цієї теми визначає необхідність розробки ефективних підходів та ресурсів для підтримки старшокласників у важкий період їхнього життя. Важливо створити умови для психологічної підтримки, консультування та відкритого обговорення професійних перспектив. Також, це може включати розробку програм, спрямованих на адаптацію до умов воєнного стану та розвиток важливих навичок.

Професійне самовизначення є одним з ключових понять у соціально-педагогічній та психологічній літературі, що вивчається рядом визначних науковців. Це поняття охоплює процес самовизначення особистості в обраній сфері професійної діяльності, включаючи усвідомлення власних навичок, цінностей, інтересів та цілей. Теоретичні аспекти поняття професійного самовизначення розглядаються в роботах О. Бондаренко, З. Карпенко, Г. Радчук, Т. Титаренко тощо. Вивчення цього питання дає можливість визначити загальні положення управління цим процесом (О. Щотка). В сучасній психології теорія професійного самовизначення є досить розробленою – розглядаються його типи

(М. Пряжников), моделі та рівні (Є. Клімов), компоненти (П. Шавір) та механізми (Н. Самоукіна, С. Неверкович).

Відтак, постає потреба у глибшому вивченні питання професійного самовизначення старшокласників у період воєнного стану.

Об'єкт дослідження: феномен професійного самовизначення.

Предмет дослідження: професійне самовизначення старшокласників у період воєнного стану.

Мета дослідження: проаналізувати професійне самовизначення старшокласників у період воєнного стану та запропонувати модель та рекомендації щодо його розвитку.

Завдання:

1. Здійснити теоретичний аналіз науково-методичної літератури, пов'язаної з професійним самовизначенням.

2. Емпірично дослідити та порівняти професійне самовизначення старшокласників у період воєнного стану.

3. Сформувати модель та рекомендації щодо розвитку професійного самовизначення старшокласників.

Методи дослідження:

- теоретичні: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення наявної наукової та практичної соціально-педагогічної літератури з досліджуваної теми;

- емпіричні: авторський опитувальник; методика «Мотиви вибору професії» з метою дослідження і порівняння професійного самовизначення старшокласників в період воєнного стану.

Наукова новизна отриманих результатів дослідження полягає в тому, що буде проведений порівняльний аналіз професійного самовизначення у старшокласників України та Литви, таким чином можна виявити спільні та відмінні риси процесу формування і розвитку професійного самовизначення.

Вибірка та експериментальна база дослідження: учні 9-11 класів приватних закладів освіти «КМДШ СТЕМ» та «КМДШ Голосіїв» в Києві; учні 9-11 класів Міжнародної української школи в Клайпеді, Литва.

Структура наукової роботи: складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дипломної роботи – 88 сторінок.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ

1.1. Зміст поняття професійного самовизначення

Проблема визначення свого професійного шляху важлива для взаємодії людини і суспільства, а також має велике значення в пошуку сенсу власного життя. Проте виникнення цієї проблеми визначення своєї професійної ідентичності є неоднозначним, що пояснюється нечітким розумінням феномену професійного самовизначення та різними підходами до цього питання.

На думку автора О. Музики, проблема самовизначення у психології досліджується протягом тривалого періоду на базі різних методологічних підходів. Вчений вказує, що самовизначення неможливе без усвідомлення людиною свого оточуючого середовища та свого місця в ньому, без визначення життєвих цілей, завдань і планів, а також без конструювання та реалізації життя. Іншими словами, людина розуміє, хто вона зараз, і якою хоче та може бути у майбутньому, визначаючи напрямок свого особистісного розвитку. Очевидно, що цей вибір є ціннісним, оскільки базується на розумінні особистісних ресурсів, які мають важливе значення для самореалізації в суспільних цінностях [23].

У своїх роботах Р. Мотрук стверджує, що деякі вчені, а саме С. Рубінштейн, Л. Божович, М. Єрмолаєва, О. Бондаренко, З. Карпенко, Т. Титаренко, розглядають питання самовизначення в рамках розвитку суб'єктності. Це включає формування відповідної структури ціннісно-сміслової сфери, яка об'єднує уявлення людини про себе та світ і передбачає знаходження відповіді на питання про сенс існування.

На нашу думку, вагомим є визначення Н. Швець та Т. Третьякової, що самовизначення представляє собою складний та багатоступінчастий процес розвитку особистості. Цей процес включає різні аспекти, такі як особистісний, соціальний, професійний тощо. Ці аспекти постійно взаємодіють, передуючи один одному або відбуваються одночасно, виступаючи як причина та наслідок. Зокрема, життєве самовизначення є фундаментом для інших аспектів і

розпочинається ще з перших хвилин, коли людина усвідомлює своє особисте призначення [27].

Після аналізу праць різних вчених Л. Оліховська прийшла до висновку, що немає єдиної теорії, яка пояснює процес професійного самовизначення. Зарубіжні психологи визначають професійне самовизначення як тривалий та безперервний процес, що включає індивідуальну підтримку учнів у виборі професії, орієнтований на виявлення резервів особистості, творчого потенціалу, неповторності та унікальності. З іншого боку, вітчизняні вчені пов'язують професійне самовизначення людини з її самореалізацією, особистісним визначенням, самоактуалізацією у різних сферах життя.

Також Л. Оліховська вказує на те, що вітчизняні науковці акцентують увагу на ролі професійного самовизначення у формуванні особистості. Наприклад, Г. Радчук визначає професійне самовизначення як ключовий чинник у процесі формування професійної ідентичності особистості, О. Мерзлякова розглядає його як фактор саморозвитку старшокласників, І. Маноха досліджує дану проблему з погляду професійного потенціалу особистості, а А. Нежута вбачає, що професійне самовизначення є важливою ознакою соціальної та психологічної зрілості особистості, відображаючи її потребу в самоактуалізації та самореалізації [34].

Враховуючи погляд А. Авер'янової, важливо вказати, що зарубіжні дослідники аналізують проблеми, пов'язані з професійним самовизначенням, в рамках теорій професійного розвитку і профорієнтації особистості. При цьому вітчизняні дослідники сприймають професійне самовизначення як складову процесу особистісного формування в старшому шкільному віці, момент вибору професії чи тривалий процес освоєння професії та самореалізації в ній. Сучасні вчені розглядають професійне самовизначення як творчий процес, в якому людина є активним суб'єктом свого життя. У цьому процесі важливе значення має не лише розуміння та вибір професійного шляху, але й конструювання цього шляху особистістю [18].

Провівши теоретичний аналіз літературних джерел, Л. Федоренко узагальнила, що серед психологів існує розбіжність в трактуванні поняття «професійне самовизначення», і виділила три основні підходи:

- Розгляд професійного самовизначення у контексті ширшої проблеми самовизначення особистості в житті. Згідно з поглядами В. Франкла, самовизначення є здатністю особистості виходити за межі самої себе й розкривати нові смисли у конкретних справах.
- Розгляд професійного самовизначення у контексті вікових закономірностей психічного та особистісного розвитку в підлітковому та юнацькому віці, як це представлено в дослідженнях Є. Головахи, Л. Божович та інших.
- Розгляд професійного самовизначення у контексті становлення людини як суб'єкта професійної діяльності та формування самосвідомості фахівця, як це визначається в роботах Е. Зеєра, Є. Клімова, Д. Сьюпера та інших.

У своїх роботах О. Вітковська розглядає професійне самовизначення як складний та інтегративний процес, що відображає важливі життєві цінності особи та конкретизує аспекти її життєвого, соціального та особистісного самовизначення. Цей процес визначається як вибір напрямку подальшого розвитку молодого людиною, вибір засобів і сфери реалізації своїх індивідуальних якостей і здібностей, а також урахуванням моральних цінностей та життєвої мети [31].

Одними із аспектів, на які варто звернути увагу, на думку О. Джури, є наступні. По-перше, це вибіркове ставлення особи до світу професій та конкретно обраної професії. У центрі професійного самовизначення лежить усвідомлений вибір майбутньої діяльності, враховуючи вимоги праці, власні особливості і можливості, а також соціально-економічні умови. Важливою рисою є те, що професійне самовизначення відбувається протягом усього професійного життя, де особа постійно рефлексує, переосмислює своє професійне існування і самостійно розвивається в своїй сфері. Процес

актуалізації професійного самовизначення обумовлюється різними подіями, такими як закінчення загальноосвітньої школи, професійного навчального закладу, зміна місця проживання.

Деякі науковці, а саме А. Боднар та Н. Макаренко, підкреслюють, що у психолого-педагогічному вимірі професійне самовизначення розглядається як індивідуальний процес, де ключовим елементом є особистісний вибір. Вони акцентують увагу на наявності суперечностей у процесі професійного становлення, що проявляються на соціальному рівні через суперечності між реальними потребами професії, життєвими планами людей та потребами суспільства у професійних кадрах, і на психологічному рівні через суперечність між потребою людини в самореалізації та потребою бути корисною суспільству [29].

Також, на нашу думку, є важливими праці Г. Радчук, яка вважає, що самовизначення не лише є окремим етапом професійного становлення, але і є його ключовою основою. Це безперервний процес, де людина активно шукає і отримує смисли власної професійної діяльності, реалізовує своє професійне "Я" як фахівець, та вирішує проблемні ситуації, що виникають у зв'язку з постійними змінами і ускладненням професійного середовища [41].

Ми погоджуємось із визначенням О. Кумпан, що стверджує, що професійне самовизначення особистості є і одночасно процесом, і результатом її загального професійного розвитку як майбутнього суб'єкта професійної діяльності. Вона вказує на психологічні умови цього процесу, такі як характеристики особистості, риси характеру, темперамент, систему цінностей, здібності, мотивацію та власне уявлення про перспективи розвитку. Соціальні умови включають соціальні потреби, технологічний прогрес та міжнародні взаємозв'язки.

Враховуючи погляди різних дослідників, а саме Н. Сердюк та Ю. Кейдун, можна зазначити важливість професійного самовизначення як невід'ємної частини самовизначення особистості. Вони розглядають його як безперервний процес пошуку сенсу в професійній діяльності. Обрана професія визначається і

реалізується через послідовні вибори, що є важливими життєвими подіями, які визначають подальші кроки у професійному розвитку. Розвиток самосвідомості, ціннісно-моральний аспект та потреба в професійній компетентності є центральними аспектами професійного самовизначення.

Слід зазначити, що К. Горішня, відповідно до В. Лозовецької, вказує на те, що особистість, яка самовизначилася професійно, стає менш вразливою до впливу зі сторони суспільства і формується як об'єкт самоактивності, що робить її більш відкритою до власних потреб.

На думку Р. Мотрук, зарубіжні вчені визначають психодинамічні детермінанти професійного самовизначення, такі як підсвідома структура основних потреб, вплив соціально-культурних традицій, почуття неповноцінності та прагнення до переваги, незадоволені дитячі потреби. Соціокультурні детермінанти виділяються через роль батьківських настанов та вплив життєвого сценарію, згідно з теоріями Е. Роу та Е. Берна [23].

У своїх дослідженнях О. Джура приділяє увагу завданням, які стоять перед процесом професійного самовизначення, а саме:

- засадження установки на активність особистості та розуміння самого себе;
- ознайомлення із різними професіями та правилами їх вибору, а також з потребами ринку праці;
- сприяння пізнанню себе та формуванню "образу-Я" як суб'єкта майбутньої професійної діяльності;
- розвиток вміння порівнювати "образ-Я" з вимогами ринку праці та характеристиками професії, на цій основі розробка та перевірка професійного плану;
- розвиток навичок аналізу різноманітних професійних сфер, звертаючи увагу на їхню психологічну схожість та подібність вимог до особистості;
- розвиток важливих професійних якостей;

- розвиток мотивації та психологічної готовності до зміни професійної сфери та адаптації до нового виду діяльності;
- підтримка становлення загальнолюдських та загальнопрофесійних якостей [33].

Отже, сучасна психологічна наука накопичила значний досвід у розвитку теорій професійного самовизначення. Різні позиції в цьому питанні обумовлені не лише складністю цього явища, але і особливостями країни та соціального середовища, включаючи регіональні відмінності між містами та сільськими районами.

Проаналізувавши різні погляди та підходи, можна прийти до висновку, що професійне самовизначення – це комплексний процес, що включає в себе осмислення та обрання індивідом напрямку свого подальшого розвитку, а також засобів та сфери реалізації власних індивідуальних якостей і здібностей у контексті професійної діяльності. Цей процес базується на усвідомленому виборі, який враховує різноманітні аспекти, такі як вимоги конкретної професії, особливості людини, можливості, а також урахування моральних цінностей та життєвої мети. Професійне самовизначення визначається не лише в момент вибору кар'єрного шляху, але й є постійним процесом протягом всього професійного життя особистості. У цьому контексті важливою є постійна рефлексія та переосмислення свого професійного існування, а також самостійний розвиток у межах обраної професії. Процес актуалізації професійного самовизначення може керуватися різними подіями, такими як завершення навчання або зміна місця проживання. Загальною характеристикою професійного самовизначення є наявність внутрішнього мотиваційного імпульсу, який стимулює індивіда до пошуку оптимального сполучення між власними цілями, можливостями та соціокультурним контекстом професійної діяльності.

1.2. Структура та етапи професійного самовизначення

Після розгляду різноманітних підходів до професійного самовизначення, які були представлені в психолого-педагогічних джерелах, можемо відзначити широкий спектр перспектив на цю тему. Наприклад, згідно з дослідженням А. Авер'янової, погляди різних авторів розділяються на декілька напрямків. Деякі дослідники, як Д. Сьюпер, ідентифікують стадії росту, утвердження, збереження і спаду, в той час як інші, а саме І. Ендеберя та І. Новік тощо, розглядають основні етапи професійного розвитку.

Варто звернути увагу на оригінальні концепції, які вносять новітній погляд у цю сферу. Наприклад, О. Кокун висуває ідею моделі, запропонованої М. Пряжниковим, яка акцентує на усвідомленні цінності праці, орієнтації в соціально-економічній ситуації та інших аспектах, що впливають на професійний вибір [45].

Згідно з дослідженнями І. Калюжної, особливу увагу слід приділити компонентам моделі професійного самовизначення, таким як: ціннісно-мотиваційний, когнітивний, процесуальний. Когнітивний блок включає такі чинники, як знання про світ професій та ринок, а також усвідомлення своїх внутрішніх можливостей. Ключовими показниками цього блоку є критичне мислення і рівень рефлексивності, які визначають характер прояву когнітивних чинників у процесі професійного самовизначення.

Факторами в ціннісно-мотиваційному блоці є оновлення мотивів у виборі професії та особистісне ставлення до неї. Усвідомлене розуміння власних мотивів і цінностей грає ключову роль у процесі професійного самовизначення, допомагаючи старшокласнику приймати свідомі рішення щодо вибору трудової діяльності з урахуванням власного підходу до професійного світу.

Процесуальний блок передбачає вибір та ухвалення рішень. Для успішного проходження цього етапу необхідні такі риси особистості, як внутрішній контроль та сила волі. Згідно з аналізом праць Ю. Дроздова, В. Осьодло, А. Сипливого можна виділити елементи професійного самовизначення, такі як професійна орієнтованість, професійна самосвідомість, плани та наміри. Процес

розвитку суб'єкта професійного самовизначення розглядається як формування професійної орієнтованості, обумовлене умовами освіти та виховання, психічною та соціальною активністю особистості, і виявляється у зрілій внутрішній позиції та соціокультурних умовах [38].

У своїх роботах А. Шевенко вказує на три компоненти структури професійного самовизначення як фактора особистісного зростання, зокрема: когнітивно-рефлексивний, ціннісно-смысловий та поведінково-моделюючий. Кожен з цих компонентів визначається конкретними особистісними якостями та націлений на певні аспекти професійного вибору [22].

Згідно з дослідженнями А. Авер'янової важливо зазначити, що О. Борисова розглядає професійне самовизначення як тривалий та динамічний процес, що включає в себе становлення особистості у сфері професійної діяльності, вибір життєвого шляху, формування особистісних рис і індивідуальних особливостей, творчий розвиток і збагачення через самостійну практику професійної діяльності. Визначені Борисовою фази професійного самовизначення включають у собі формування психологічної готовності до вибору професії, сам вибір, професійне навчання, оволодіння професійною майстерністю та творчий внесок у розвиток професійної діяльності.

Однак, важливо врахувати, що процес професійного самовизначення складний та багатоплановий. Це підтверджується роботами В. Дем'янишина та Ю. Медвідь, які виділяють різні етапи структури професійного самовизначення, кожен з яких відіграє важливу роль у процесі вибору професії, а саме: початковий, що пов'язаний з емоційно-образним сприйняттям (дошкільний вік); пропедевтичний (1-4 класи); етап пошукової спрямованості, розвитку професійної самосвідомості та уточнення соціально-професійного статусу (9-11 класи) [13].

Відповідно до теорії О. Гомонюк і А. Мазур, професійне самовизначення розпочинається з етапу первинного вибору професії, на якому існують неоднозначні уявлення про професії, нестійкість професійних намірів та ситуативне розуміння внутрішніх ресурсів, важливих для конкретної професії.

Цей етап є характерним для молодших школярів. Далі відбувається професійне самовизначення, коли старшокласники орієнтуються в різних сферах праці та формують свої професійні наміри [46].

Ми погоджуємось із визначеннями науковців, а саме Н. Сердюк та Ю. Кейдун, які вказують на етапи професійного самовизначення, такі як: дитяча гра, де дитина виконує різні професійні ролі; підліткова фантазія, коли підліток мріє про обрану професію; попередній вибір професії, що охоплює підлітковий та юнацький вік, і включає оцінку різних видів діяльності з урахуванням інтересів, здібностей та цінностей; практичне прийняття рішення, що охоплює вибір професії та визначення рівня кваліфікації.

Не можна також оминати увагою дослідження Р. Мотрука, який вказує на те, що факторами, які впливають на професійне самовизначення, є об'єктивні умови вибору професії, такі як соціально-політична обстановка в суспільстві, стан ринку праці, умови праці, матеріальні можливості батьків. Внутрішні чинники включають схильності, здібності, інтереси, рівень усвідомлення покликання, ідентичність та інші аспекти.

На нашу думку, важливою також є думка І. Беганської, яка розрізняє різні типи самовизначення особистості, такі як самовизначення на рівні конкретної трудової функції, у межах конкретної спеціальності, в рамках конкретної професії, життєве самовизначення та особистісне самовизначення в культурі. Ці типи взаємодіють з зовнішніми обмеженнями та впливами соціального середовища, системи освіти, сімейних чинників тощо [31].

Отже, можна зробити висновок, що професійне самовизначення, як необхідний етап в розвитку особистості, включає в себе різноманітні фактори і взаємодіє з різними аспектами життя людини. Спочатку людина вивчає саму себе, аналізуючи свої інтереси, навички, цінності та можливості. Потім вона досліджує різні професійні шляхи та можливості кар'єрного зростання. Після цього приймається рішення про вибір конкретного напрямку або професії. Наступним кроком є розробка конкретних дій та плану для досягнення цілей.

1.3. Особливості професійного самовизначення старшокласників

Проблема професійного самовизначення та професійної орієнтації старшокласників представляє собою значущий аспект у взаємодії людини та суспільства, а також становить ключову складову розуміння сенсу життя. У цьому контексті старшокласникам, зокрема, доводиться здійснювати важливі вибори, і серед них особливе значення має питання професійного самовизначення. Р. Мотрук вказує на те, що процес професійного самовизначення активно відбувається під час юнацького віку та, як правило, є результатом особистісного самовизначення. Відзначається, що це самовизначення є вираженням потреби молоді зрозуміти своє місце у житті та суспільстві, зайняти внутрішню позицію дорослої особистості та усвідомити свої можливості [26].

Проводячи теоретичний аналіз наукових джерел, Л. Федоренко, визначила ключові критерії формування професійного самовизначення старшокласників, серед яких визначено повноту знань про світ професій і про себе, ціннісне ставлення до вибору професії та проектування свого професійного майбутнього.

Враховуючи погляд О. Середи, аналіз професійного самовизначення старшокласників слід проводити, враховуючи їхнє самовизначення у сферах світогляду, моральної позиції, життєвого сенсу та соціального самовизначення, що включає вибір соціального середовища та актуалізацію спрямувань на розширення соціальної взаємодії та вибір професії як конкретної сфери соціальної активності. Вчений також вказує на те, що основними ознаками готовності учнів старших класів до професійного самовизначення є усвідомлення ситуації професійного вибору, активна спрямованість на пошук засобів для здійснення професійного самовизначення, розуміння особливостей професій та об'єктивне співвіднесення із власними можливостями та інтересами [11].

На основі результатів емпіричного дослідження, проведеного О. Кокуном, виділено особливості професійного самовизначення юнаків, зокрема вже вибрані більшістю старшокласників та першокурсників коледжу майбутні професії,

відмінності у професійних уподобаннях між школярами з поглибленим вивченням математики та звичайними школярами, а також важливість критеріїв, таких як престижність, заробіток, задоволення від професії у процесі професійного вибору [8].

Аналізуючи діяльність Т. Яновської, важливо зазначити, що вона розкрила відмінності у професійному самовизначенні підлітків та юнаків. Для хлопців основними факторами при професійному виборі є умови роботи. У той час як для дівчат важливо, як майбутня професія сприятиме їх розвитку. Виявлено, що у юнаків переважають зовнішні мотиви, коли дівчата обох груп виявляють бажання працювати з людьми і, отже, обирають професії, пов'язані із передачею знань та наданням допомоги.

На основі емпіричних результатів різних досліджень відзначено відмінності між професійним середовищем та професійними типами особистості молоді. У більшості юнаків спостерігається відповідність вибору професійного середовища їхнім професійним типам. Зазначено, що підлітки ще не здатні ефективно порівнювати свої професійні бажання та можливості, тоді як у юнаків вже відбувся вибір професії, і вони уявляють собі реальне професійне середовище, де будуть працювати [36].

У роботах Ю. Бодашевської виявлено зв'язок між професійною спрямованістю та гендерною ідентичністю. Молодь із маскулінною ідентичністю обирає діяльності, пов'язані з технікою та знаковою системою, в той час як ті, у кого ідентичність амбівалентна чи фемінна, віддають перевагу людському фактору та роботі з природою та людьми.

Згідно з науковими працями, О. Столяренко визначено особливості професійного самовизначення випускників сільських шкіл. Юнаки серед сільськогосподарських та робітничих професій обирають будівельника, водія автотранспорту, продавця, кравчиню, охоронця, також професії програміста, юриста, військового. Виявлено, що сільські випускники менше зацікавлені у сільськогосподарських професіях через обезцінювання праці сільських жителів. Також зафіксовано, що їхній вибір базується на альтруїстичних мотиваціях та

сімейних цінностях, і вони орієнтовані на контрактну форму навчання. У їхньому виборі праці виявляються бажання отримувати високий заробіток, що може обумовити переїзд у місто, а також їхнє менше зацікавлення в можливостях творчої самореалізації та професійного саморозвитку [43].

Ми погоджуємось із визначеннями Л. Федоренко, якою виявлено певні особливості професійного самовизначення випускників сільських шкіл. Зазначено, що старшокласники, що мешкають у селах, менше варіативно обирають професії, уявлення про які вони мають повні та чіткі. Вони також віддають перевагу «реальним» спеціальностям, на які легко вступити та знайти роботу. Сільські учні менше зацікавлені в сільськогосподарських професіях через низьке цінування праці сільського населення. Вони орієнтовані на контрактну форму навчання і більше вважають себе відповідальними за свій вибір [14].

Слід зазначити, що О. Вітківською було визначено, що внутрішніми чинниками, які сприяють ефективному професійному самовизначенню особистості в профконсультації з орієнтацією на клієнта, є інтегративні ціннісно-мотиваційні елементи, а саме:

- акцент на розвиток індивідуальності особистості;
- цінність збереження власної індивідуальності та незалежності у прийнятті рішень;
- цінність отримання духовного задоволення від майбутньої професійної діяльності;
- орієнтація на пошук гармонійного соціального оточення;
- особистісна важливість сфери захоплень, суспільного та сімейного життя;
- високий рівень розвитку цінностей самоактуалізації [5].

За словами Ю. Загребнюка, О. Вітківською також відзначено, що консультації з орієнтацією на клієнта є значущим чинником у процесі професійного самовизначення учнів, оскільки вони призводять до позитивних змін у сприйнятті ними проблемних ситуацій щодо профорієнтації [17].

Згідно з висловленням І. Ткачука, процес професійного самовизначення старшокласників, що опинилися у складних життєвих обставинах через військові конфлікти, може бути розглянуто як їхня психологічна реабілітація. Вчений визначає обов'язкові умови психолого-педагогічного супроводу професійного самовизначення таких учнів, зокрема: зміст супроводу повинен враховувати особливості ситуації, в якій опинилися старшокласники; супровід повинен сприяти особистісному розвитку учнів, збереженню їх як ефективних суб'єктів діяльності, спрямованих на побудову та досягнення образу власного професійного майбутнього; необхідно сприяти формуванню у учнів оптимістичної налаштованості на створення життєвих перспектив і майбутнього професійного успіху [6].

Таким чином, роботами науковців підтверджено важливість активізації професійного самовизначення старшокласників шляхом розвитку їхньої здатності розуміти специфіку ринкового професійного середовища, самопізнання, оцінки вимог сучасних професій та адекватної самооцінки, а також узгодження вимог обраної професії з власними потребами.

Висновки до першого розділу

У результаті проведеного теоретичного дослідження, було виявлено, що професійне самовизначення – це складний процес, що включає в себе аналіз індивідуальних характеристик, внутрішніх мотивацій та зовнішніх впливів з метою вибору оптимального кар'єрного шляху. Цей процес передбачає послідовне вивчення власних інтересів, здібностей, цінностей та можливостей, а також систематичне дослідження різних професійних напрямків та ринкових вимог. Науковий підхід до професійного самовизначення передбачає використання емпіричних даних, аналіз результатів та формулювання конкретних стратегій для досягнення кар'єрних цілей. Крім того, цей процес є динамічним і вимагає постійного вдосконалення та адаптації до змін у власних потребах та зовнішніх умовах.

Професійне самовизначення передбачає ретельний аналіз власних можливостей, інтересів та цінностей з метою вибору оптимального кар'єрного напрямку. Цей процес можна поділити на кілька ключових етапів. Початковий етап включає вивчення самого себе, аналіз особистих інтересів, здібностей та цінностей. Людина ретельно розглядає свої прагнення та пізнає власні сильні та слабкі сторони. Другий етап передбачає дослідження різних професійних можливостей. Людина вивчає ринкові потреби, різноманітні професійні шляхи та можливості кар'єрного розвитку. Важливо розуміти вимоги та перспективи кожного напрямку. Після цього настає етап прийняття рішення. Особа аналізує накопичену інформацію та визначає конкретну професійну мету або напрямок кар'єри, який найбільше відповідає її інтересам та потребам. Останній етап включає розробку конкретних дій та планування шляху до досягнення цілей. Людина встановлює кроки, необхідні для реалізації своїх професійних планів, і розпочинає працювати над їх втіленням. Таким чином, структура та етапи професійного самовизначення допомагають людині зрозуміти краще себе, дослідити різноманітні кар'єрні можливості та визначити конкретний шлях досягнення успіху у вибраній сфері.

Професійне самовизначення старшокласників має свої особливості, що впливають на процес вибору майбутньої кар'єри. Під час цього періоду життя вони починають усвідомлювати свої інтереси, здібності та цінності, а також зазнають впливу зовнішніх чинників, таких як сімейні очікування, соціальний статус та тривожність щодо майбутнього. Крім того, старшокласники часто звертають увагу на соціальний престиж професії та можливість отримання високого доходу. Вони розглядають різні кар'єрні шляхи з урахуванням цих аспектів, що може вплинути на їх вибір. Також важливою особливістю є вплив професійного консультування. Надання старшокласникам інформації про різні професійні можливості та навички планування кар'єри допомагає їм зробити обґрунтовані рішення щодо майбутнього.

РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

2.1. Методи емпіричного дослідження, характеристика вибірки

Для практичного визначення рівня професійного самовизначення старшокласників в період воєнного стану було організовано і проведено емпіричне дослідження на базі: приватних закладів освіти «КМДШ СТЕМ» та «КМДШ Голосіїв» в Києві та Міжнародної української школи в Клайпеді, Литва, із використанням інформаційно-комунікаційних технологій.

У дослідженні брали участь 143 учні, серед яких 80 учнів 9-11 класів приватних закладів освіти «КМДШ СТЕМ» та «КМДШ Голосіїв» та 63 учні 9-11 класів Міжнародної української школи в Клайпеді. Вибірка складала 77 дівчат та 66 хлопців.

Мета дослідження: проаналізувати професійне самовизначення старшокласників у період воєнного стану та запропонувати рекомендації щодо його розвитку.

Відповідно до поставленої мети, щоб визначити особливості професійного самовизначення старшокласників у період воєнного стану, ми зробили порівняльний аналіз серед старшокласників України та Литви.

Для досягнення поставленої мети дослідження було реалізовано наступні етапи:

1) визначення вибірки опитуваних учнів. В результаті чого було виокремлено дві групи респондентів: перша група – учні 9-11 класів приватних закладів освіти «КМДШ СТЕМ» та «КМДШ Голосіїв», друга група – учні 9-11 класів Міжнародної української школи в Клайпеді;

2) використано методику «Мотиви вибору професії» з метою визначення основних мотивів вибору професії. Та було розроблено авторський опитувальник, який був спрямований на дослідження і порівняння професійного самовизначення старшокласників у період воєнного стану.

Опитувальник містить питання відкритого та закритого типу (Див. Додаток А). Він складається з 5 блоків, спрямований на суб'єктивну оцінку респондентів, зокрема:

- 1) Загальна інформація про учня (стать, вік, клас тощо).
- 2) Блок, який спрямований на аналіз досвіду особистості у профорієнтаційних заходах.
- 3) Блок, що стосується впливу воєнного стану.
- 4) Блок, що стосується планів на майбутнє.
- 5) Блок про оцінку та підготовку до обраної професії.

Досліджуючи професійне самовизначення старшокласників в період воєнного стану, ми використовували методику «Мотиви вибору професії», яка спрямована на визначення основних мотивів вибору професії. Методика складається з 18 тверджень, що стосуються різних мотивів. В анкеті подано 9 груп мотивів: 1) соціальні; 2) моральні; 3) естетичні; 4) пізнавальні; 5) творчі; 6) пов'язані зі змістом праці за обраною професією; 7) матеріальні; 8) престижні; 9) утилітарні; та ключ до питань (Див. Додаток Б).

2.2. Результати опитування старшокласників України

Проаналізуємо отримані результати.

Загалом участь в опитуванні взяли 143 учні, з них 80 українських учнів, 63 ЛИТОВСЬКИХ.

Щодо дослідження серед учнів 9-11 класів приватних закладів освіти «КМДШ СТЕМ» та «КМДШ Голосіїв» було визначено наступні аспекти.

Блок 1

Всього опитування пройшло 43 дівчини (53,8%), 37 хлопців (46,3%).

Більшість учнів з 9 класу – 34 (42,5%), з 10 класу – 24 учні (30%), з 11 класу – 22 учні (27,5%).

Більшості респондентів 16 років (32,5%), іншим – 15 років (30%), 17 років (22,5%), 14 років (13,8%), 18 років (1,2%).

53,8 % учнів зазначили, що навчаються на 7-9 балів, 33,8% – на 10-12 балів, 12,5% – на 6 і нижче балів.

Блок 2

46,3% респондентів відповіли, що не брали участь у профорієнтаційних заходах, 36,3% брали участь, 17,5% зазначили, що не знають/не пам'ятають.

Більшість учнів (62,5%) відповіли, що в їх навчальному закладі проводились профорієнтаційні заходи, 37,5% зазначили, що не проводились (див.рис.2.1).

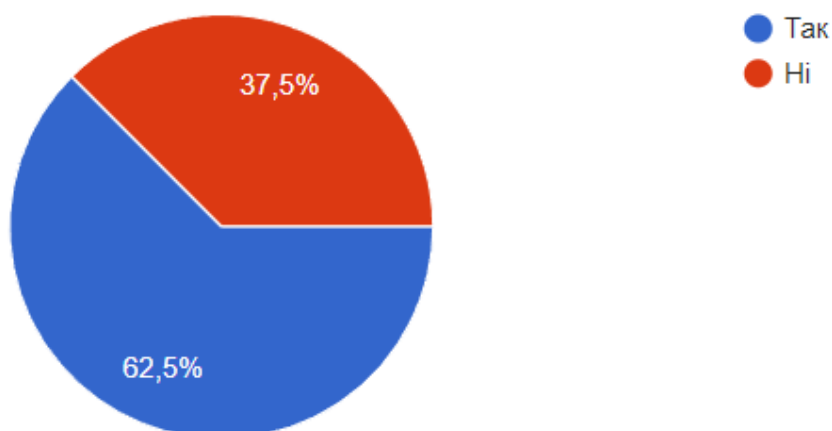

Рис. 2.1. Діаграма відповідей українських учнів на запитання: «Чи проводилися профорієнтаційні заходи у Вашому навчальному закладі?»

68,8% учнів не мають потреби в поглибленій профорієнтації, коли 31,1% мають.

Аналізуючи дані Блоку 2, можна зробити кілька важливих висновків щодо стану профорієнтаційної роботи серед учнів. По-перше, варто відзначити, що значна частина респондентів (46,3%) вказала, що не брали участь у профорієнтаційних заходах. Це свідчить про те, що профорієнтаційна підтримка може бути недостатньою або неефективною для цієї групи осіб. З іншого боку, 36,3% учнів все ж брали участь у таких заходах, що може вказувати на певний рівень інтересу до професійної орієнтації серед цієї частини опитаних. Однак, важливо врахувати, що 17,5% респондентів не мають чіткого розуміння про участь у таких заходах, що може вказувати на нечіткість у розумінні або недостатню інформованість щодо таких заходів серед деякої частини опитаних. Далі, відповідно до результатів, більшість учнів вказали, що в їх навчальному закладі проводились профорієнтаційні заходи. Це може свідчити про відповідну організацію навчального процесу та увагу до професійної орієнтації відповідного навчального закладу. Однак, частина респондентів зазначила, що в їх закладі такі заходи не проводились, що може свідчити про недоліки у системі організації профорієнтаційної роботи в деяких аспектах.

Крім того, більшість учнів відповіли, що не мають потреби в поглибленій профорієнтації. Це може свідчити про їхню впевненість у виборі професійного шляху або про недолік усвідомлення важливості додаткової підтримки. Однак, 31,1% респондентів вказали, що мають потребу в поглибленій профорієнтації, що може вказувати на необхідність індивідуальної підтримки та консультацій для цієї групи осіб.

Блок 3

На питання «Що є для Вас визначальним при виборі майбутньої професії?» 77,5% респондентів обрали варіант «власні інтереси», 60% – «висока заробітна плата», 37,5% – «високий престиж професії», 30% – «висока вірогідність працевлаштування», 28,7% – «сприйняття потреб суспільства», по 15% набрали варіанти відповіді «родинні традиції» та «вплив воєнного стану» (див.рис.2.2).

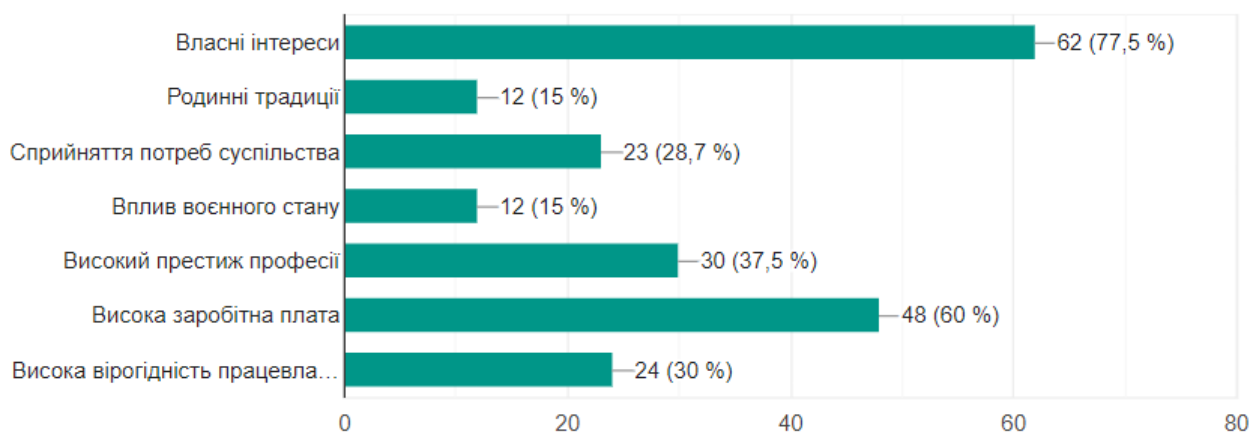

Рис. 2.2. Діаграма відповідей українських учнів на запитання: «Що є для Вас визначальним при виборі майбутньої професії?»

Респонденти на питання «Що найголовніше для Вас у виборі майбутньої професії?» обирали варіанти відповідей: «цікава професія» (78,8%), «висока оплата праці» (58,8%), «сучасна професія» (42,5%), «спокійна робота» (30%), «кар'єрний ріст» (28,7%) (див.рис.2.3).

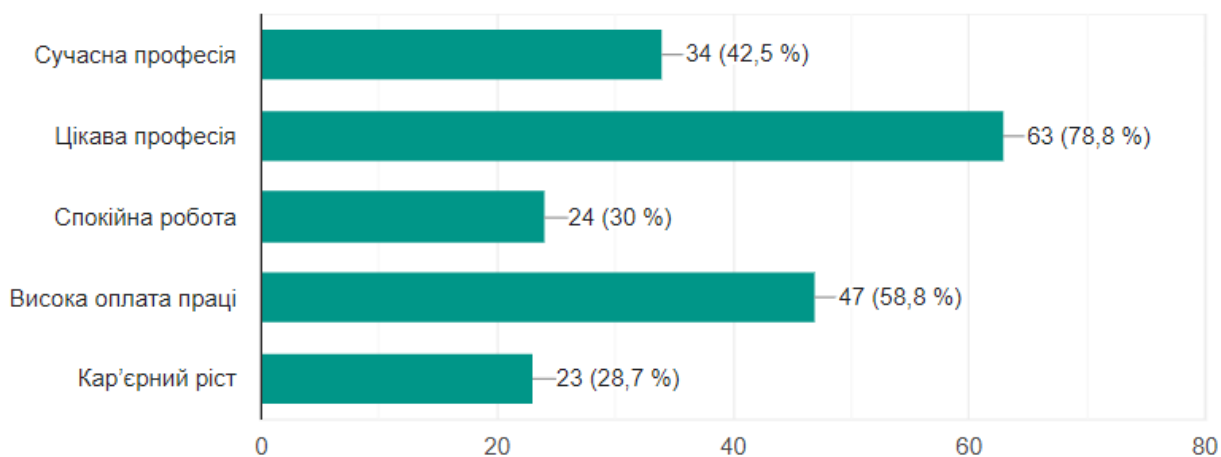

Рис. 2.3. Діаграма відповідей українських учнів на запитання: «Що найголовніше для Вас у виборі майбутньої професії?»

17,5% учнів зазначили, що хотіли б працювати в технічній IT та гуманітарній сферах, 15% – в творчій, 11,2% – в економічній, 10% – в юридичній, 8,8% – в спортивній, 7,5% – в військовій, 5 % – в медичній. Також 2 респонденти зазначили технічну сферу (2,5%), деякі обрали власні варіанти: «психологічна», «гастрономічна», «ландшафтний архітектор», «соціальна/політична». (див.рис.2.4).

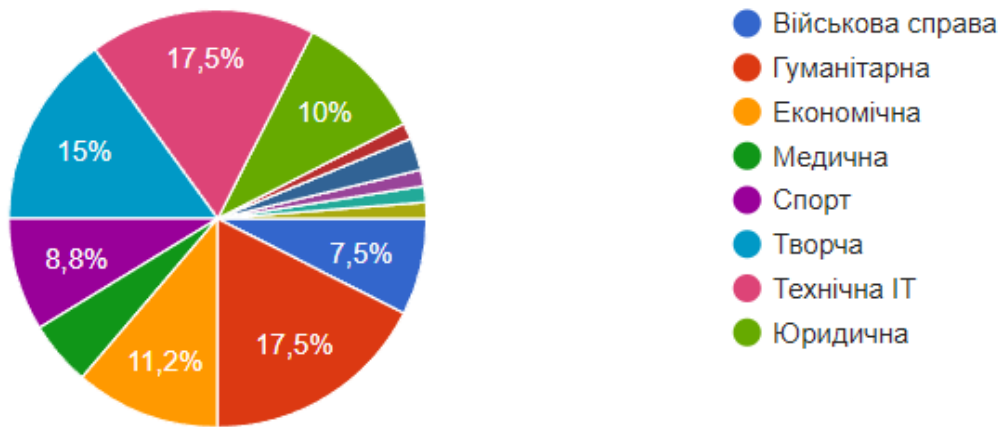

Рис. 2.4. Діаграма відповідей українських учнів на запитання: «У якій сфері діяльності Ви б хотіли працювати у майбутньому?»

41,3% учнів вказали, що воєнний стан впливає на вибір майбутньої професії, 31,3% вказали, що ні, 27,5% не впевнені в цьому (див.рис.2.5).

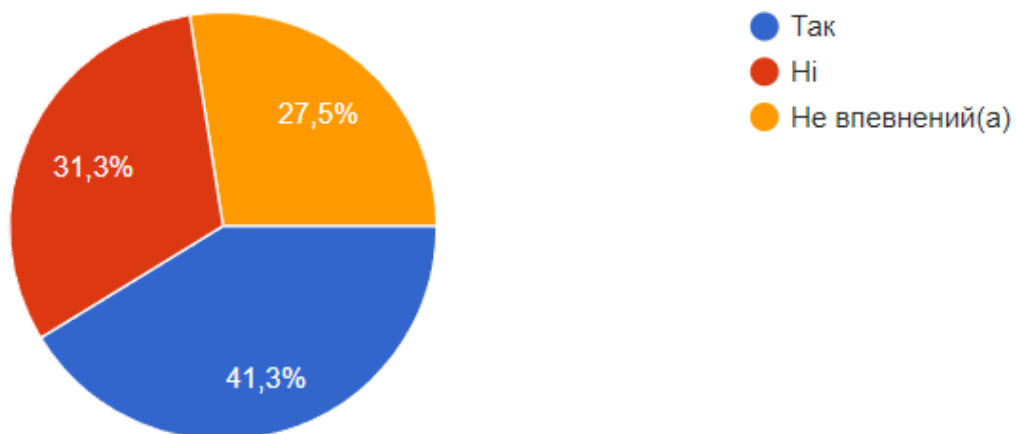

Рис. 2.5. Діаграма відповідей українських учнів на запитання: «Чи впливає воєнний стан на Ваш вибір майбутньої професії?»

57,5% респондентів оцінюють свої можливості для здобуття професії у воєнний період як середні, 31,3% – як високі, 11,3% – як низькі. (див.рис.2.6).

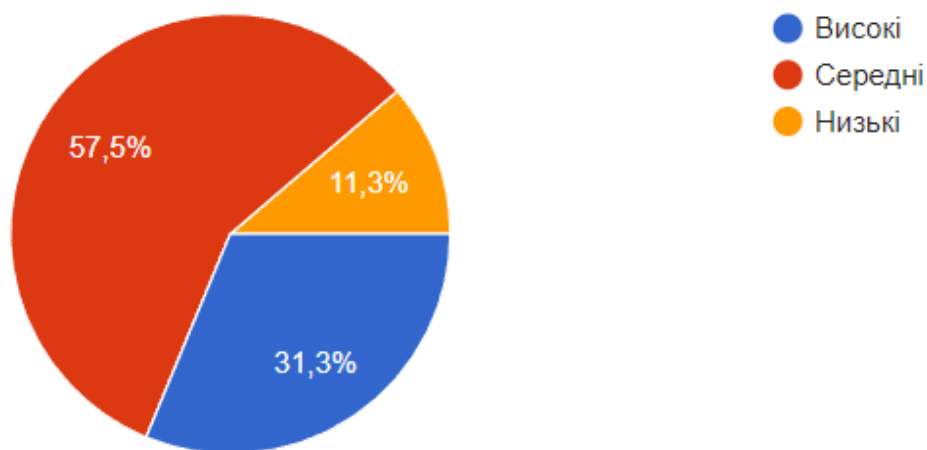

Рис. 2.6. Діаграма відповідей українських учнів на запитання: «Як Ви оцінюєте свої можливості для здобуття професії у воєнний період?»

47,5% учнів вважають, що воєнний стан може заважати особистісному зростанню та розвитку, 27,5% – можливо, 25% – не може заважати.

Аналізуючи дані про те, що для більшості респондентів власні інтереси є визначальним фактором у виборі майбутньої професії, можна сказати, що це свідчить про важливість особистих уподобань та ставлення до роботи. Особисто мені здається, що такий підхід може сприяти більшій задоволеності від обраної діяльності та підвищенню мотивації працювати у вибраній сфері.

Також варто відзначити, що фінансові мотиви, зокрема висока заробітна плата, важливі для значної частини опитаних. Це може свідчити про потребу у фінансовій стабільності та матеріальному забезпеченні, що є зрозумілим у сучасному світі. Однак, на нашу думку, що баланс між фінансовими аспектами та особистими уподобаннями є ключовим для задоволення від обраної професії.

У зв'язку з найбільш популярними критеріями при виборі майбутньої професії, такими як цікава професія та висока оплата праці, ми вважаємо, що важливою є здатність знайти компроміс між власними інтересами та фінансовими можливостями. Такий підхід може сприяти не лише професійному задоволенню, а й успішній кар'єрі.

Щодо впливу воєнного стану на вибір майбутньої професії, важливо враховувати різні аспекти такої ситуації. Необхідно розглядати не лише фінансові перспективи, а й можливість особистого розвитку та безпеки. На нашу

думку, в таких умовах особливо важливо знайти професійну сферу, яка відповідає як особистим уподобанням, так і можливостям для розвитку в умовах конфлікту.

Блок 4

55% респондентів зазначили, що не визначились з майбутньою професією, коли 47,5% визначились. Перелік обраних професій: психолог, програміст, маркетолог, спеціаліст ІТ, дизайнер, вчитель початкових класів, кухар, інженер, фітнес тренер, юрист, логіст, лінгвіст, стоматолог, економічний кібернетик, фармацевт, актор, фотограф.

77,5% учнів вказали, що планують навчатись в Україні, коли 22,5% – закордоном (див.рис.2.7).

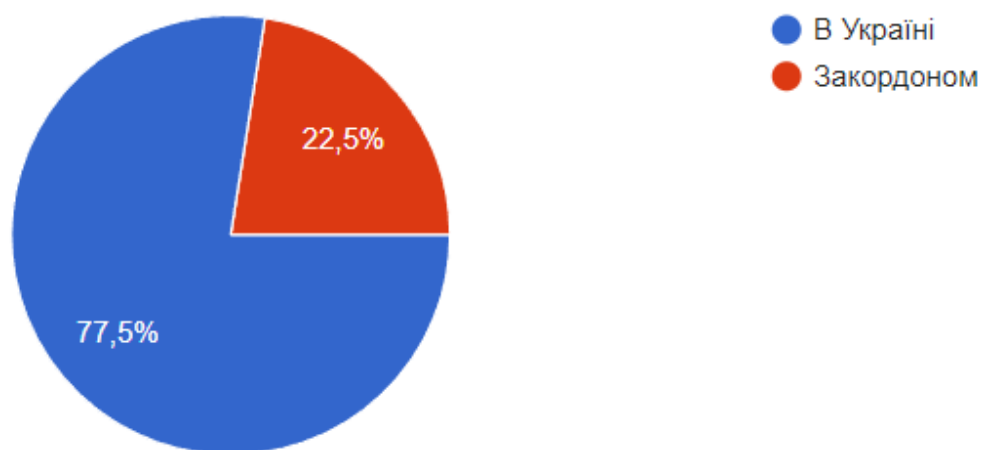

Рис. 2.7. Діаграма відповідей українських учнів на запитання: «Де Ви плануєте навчатись?»

66,3% учнів зазначили, що збираються навчатися в вищому навчальному закладі, 17,5% – не знають, де саме, 11,3% – в технікумі, коледжі, 5% – в професійно-технічному училищі.

Аналізуючи результати Блоку 4, можна вказати, що значна частина опитаних учнів ще не прийняла рішення щодо своєї майбутньої кар'єри. Це може свідчити про те, що багато молодих людей стикаються з труднощами вибору, вони невпевнені у своїх намірах. З іншого боку, деякі вже визначились, що може вказувати на високу рішучість частини учнів стосовно свого майбутнього шляху.

Дивлячись на перелік обраних професій, можна побачити різноманітність вибору, що відображає різні інтереси та амбіції молодих людей. Варто відзначити, що серед обраних професій присутні як традиційні, так і сучасні спеціальності, що може свідчити про динаміку суспільства та його потреб.

У відповідь на питання про місце навчання, більшість учнів висловили намір навчатись в Україні, що може свідчити про довіру до нашої освітньої системи. Однак, також 22,5% учнів планують навчатись за кордоном, що може бути пов'язане з прагненням до нових можливостей та міжнародного досвіду або ж з воєнним станом в країні.

Зазначаючи майбутній тип навчального закладу, більшість учнів обирають вищий навчальний заклад, що свідчить про їхню прагнення до отримання вищої освіти та, можливо, досягнення вищого рівня кваліфікації.

Блок 5

27,5% опитуваних респондентів зазначили, що їм важко визначити ставлення до обраної професії, 26,3% визначили, що їм подобається, 22,5% – не подобається, 18,8% – скоріше подобається, ніж не подобається, 5% – скоріше не подобається, ніж подобається (див.рис.2.8).

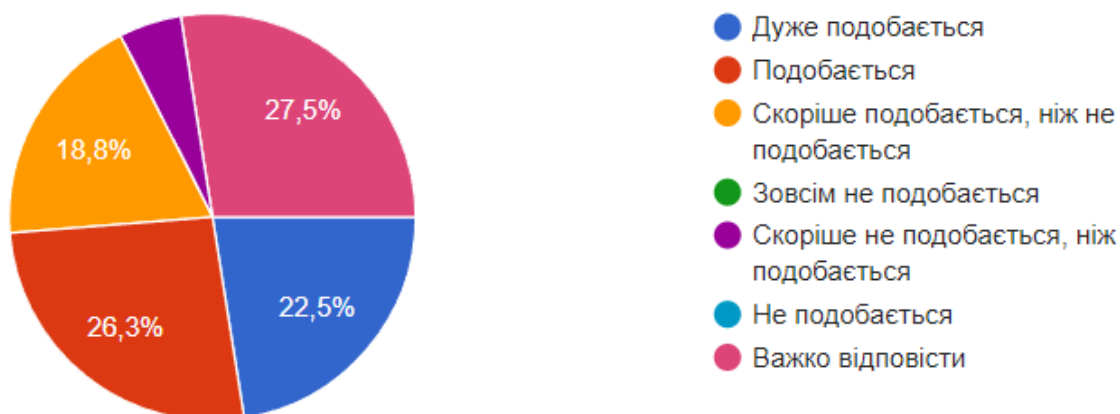

Рис. 2.8. Діаграма відповідей українських учнів на запитання: «Ваше ставлення до професії, яку Ви обрали.»

На питання «Звідки Вам стало відомо про дану професію?» 46,3% учнів вказали, що з інтернету, 32,5% – на основі власних спостережень, 22,5% – від рідних, 18,8% – з засобів масової інформації, 12,5% – в школі, 7,5% – від друзів.

Деякі респонденти також вказали, що ще не обрали професію, дізналися від одного вчителя та від професорів університету.

Більшість учнів (73,8%) відповіли, що батьки підтримали їх щодо вибору професії, 20% – батьки байдуже ставляться, 6,2% – намагалися переконати обрати іншу професію (юрист).

37,5% оцінюють свою рівень своєї поінформованості щодо обраної професії як високий, 21,2% – як невисокий, 17,5% – як низький, 12,5% – як майже відсутній, 11,2% – як дуже високий (див.рис.2.9).

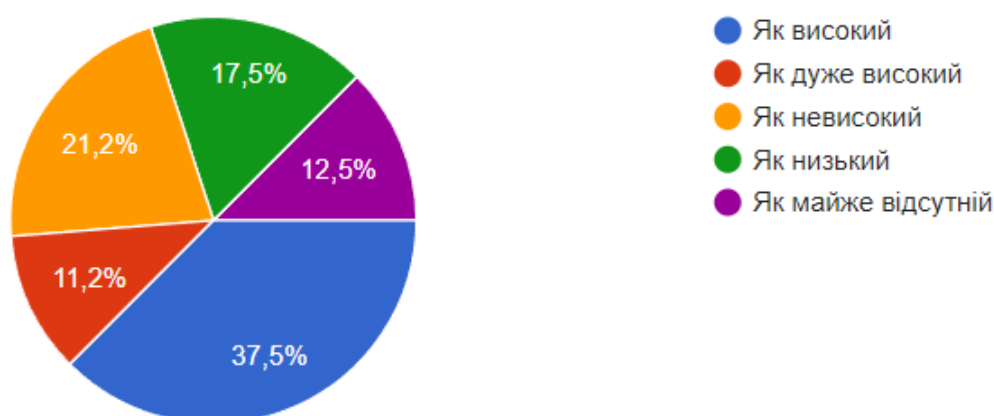

Рис. 2.9. Діаграма відповідей українських учнів на запитання: «Як Ви оцінюєте рівень своєї поінформованості щодо обраної професії?»

68,8% респондентів визначили, що готові долати перешкоди, щоб опанувати професію, 22,5% – не знають, 8,8% – не готові.

35% опитуваних учнів не готують себе до вибраної професії, також 35% формують в собі професійні навички, 30% читають додаткову літературу, 27,5% займаються з репетитором, 16,3% відвідують гуртки/факультативи. Також деякі респонденти вказали, що вчать мови, проходять курси.

77,5% опитуваних зазначили, що цікавилися правилами прийому до навчальних закладів, коли 22,5% – ні.

55% учнів невпевнені, що будуть працювати за обраною професією, коли 45% – впевнені.

Аналізуючи дані Блоку 5, можна зробити кілька спостережень. Починаючи з реакції респондентів на обрану професію, виявлено, що значна частина опитаних має складнощі з визначенням свого ставлення до обраної професії. Це

може свідчити про невпевненість або змішані почуття стосовно майбутнього кар'єрного шляху. З іншого боку, інша частина відчуває, що їм подобається обрана професія, що свідчить про внутрішню мотивацію та задоволення від вибраної діяльності.

Щодо джерел інформації про обрану професію, виявлено, що основне джерело для учнів – інтернет, що може відображати сучасні тенденції в способах отримання знань та інформації. Значна частка учнів базує свій вибір на власних спостереженнях, що може вказувати на самостійність та критичне мислення молодих людей. У питанні про підтримку батьків стосовно вибору професії, виявлено, що більшість учнів отримали підтримку від своїх батьків, що може відігравати важливу роль у формуванні мотивації та визначенні кар'єрних цілей.

З огляду на рівень поінформованості про обрану професію, можна побачити, що значна частина учнів оцінює його як високий, що може свідчити про активний пошук інформації та зацікавленість у глибокому розумінні обраної сфери.

Щодо готовності долати перешкоди на шляху до опанування обраної професії, виявлено, що більшість респондентів вважають себе готовими, що свідчить про впевненість і рішучість в досягненні кар'єрних цілей.

З огляду на підготовку до обраної професії, виявлено, що багато учнів ще не займаються формуванням професійних навичок, що може вказувати на потребу у більшій самоорганізації та плануванні майбутньої кар'єри.

Щодо використаної нами методики «Мотиви вибору професії», обробка результатів за ключем до питань дала наступні показники.

Усього з 80 опитувальників, заповнених учнями 9-11 класів приватних закладів освіти "КМДШ СТЕМ" та «КМДШ Голосіїв», найбільш високі показники (47.5%) набрали пізнавальні мотиви (спрямовані на саморозвиток та використання власних здібностей), далі матеріальні мотиви – 41.25% (хороша оплачуваність та стабільне майбутнє), утилітарні мотиви – 35% (вступ і навчання у вищому навчальному закладі, життя в місті), творчі мотиви – 30% (можливості для творчості та оригінальності в професійній діяльності), естетичні мотиви –

28,8% (відчуття радості та усвідомлення краси праці), моральні мотиви – 26,3% (вдосконалення духовного світу та участь в справах колективу), престижні мотиви – 21,3% (швидке професійне зростання та цінність роботи серед знайомих та друзів), соціальні мотиви – 20% (можливість приносити користь суспільству та зміцнювати світ), мотиви, пов'язані зі змістом праці за обраною професією – 17,5% (робота вимагає великого фізичного та розумового напруження).

Аналізуючи результати методики, можна визначити домінуючі мотиви, що впливають на їхні вибори. Найбільш поширеними серед опитаних є пізнавальні мотиви, що свідчить про те, що багато учнів віддають перевагу професіям, які дозволяють розвивати власні здібності та навички. На другому місці знаходяться матеріальні мотиви, що вказує на важливість для них стабільної фінансової ситуації у майбутньому.

Далі за розповсюдженістю йдуть утилітарні мотиви, які свідчать про те, що частина учнів визнає важливість отримання вищої освіти та проживання у великому місті для досягнення своїх цілей. Творчі мотиви також відіграють значну роль, що підкреслює зацікавленість молоді у професіях, які дозволяють виявити творчий потенціал та оригінальність у діяльності.

За аналізом також видно, що естетичні, моральні, престижні, соціальні мотиви та мотиви, пов'язані зі змістом праці, також мають свій вплив на вибір майбутньої професії, хоча меншою мірою порівняно з іншими мотивами. Ці дані відображають різноманітність мотивів, які визначають кар'єрні уподобання молоді та відображають їхні цінності та прагнення.

2.3. Результати опитування старшокласників Литви

Щодо дослідження професійного самовизначення учнів 9-11 класів Міжнародної української школи в Клайпеді маємо наступні результати.

Блок 1

54% опитуваних учнів дівчата, коли 46% – хлопці.

41,3% учнів з 10 класу, 33,3% – з 9 класу, 25,4% – з 11 класу.

36,5% респондентів зазначили, що їм 16 років, 25,4% – 15 років, 22,2% – 17 років, 4,8% – 18 років.

55,6% учнів вказали, що навчаються на 7-9 балів, 31,7% – на 10-12 балів, 12,7% – на 6 і нижче балів.

Блок 2

47,6% литовських учнів брали участь у профорієнтаційних заходах, 42,9% не брали участі, 9,5% не знають чи не пам'ятають.

85,7% респондентів зазначили, що в їх навчальному закладі проводились профорієнтаційні заходи, коли 14,3% – не проводились (див.рис.2.10).

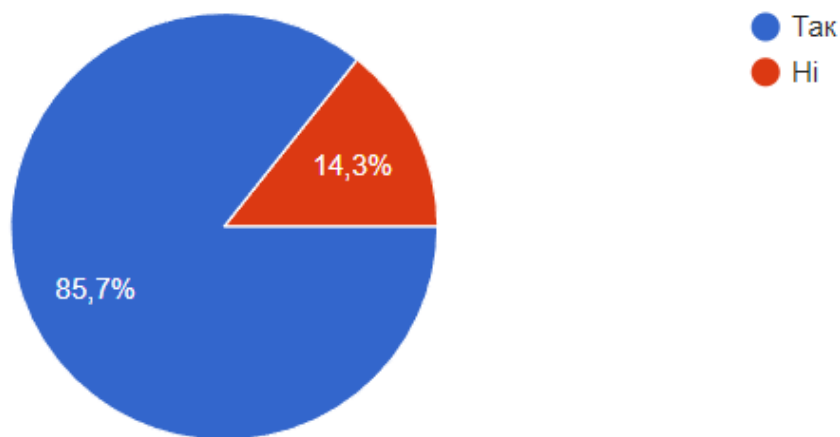

Рис. 2.10. Діаграма відповідей литовських учнів на запитання: «Чи проводилися профорієнтаційні заходи у Вашому навчальному закладі?»

66,7% учнів не мають потребу в поглибленій профконсультації, коли 33,3% – мають.

Аналізуючи дані Блоку 2, можна відзначити, що понад половина опитаних брали участь у профорієнтаційних заходах. Такий високий відсоток участі може свідчити про активний інтерес старшокласників до власного кар'єрного розвитку

та орієнтації у світі професійних можливостей. Значна частина не брала участі, що може свідчити про потребу в підвищенні ефективності профорієнтаційної роботи або можливу недостатню інформованість абітурієнтів щодо цінності таких заходів.

У той же час, значна більшість респондентів зазначили, що в їх навчальних закладах проводилися профорієнтаційні заходи. Це свідчить про важливість ініціативи навчальних закладів у проведенні таких заходів для підтримки учнів у важливому етапі їхнього кар'єрного розвитку.

Щодо потреби у поглибленій профконсультації, більшість учнів не виявили такої потреби. Це може свідчити про те, що більшість учнів вважають, що отримана на профорієнтаційних заходах інформація достатня для їхнього орієнтування у виборі майбутньої професії. Однак, необхідно враховувати, що для частини учнів така потреба все ж існує, що може вимагати подальшої розвиненої підтримки та консультаційної роботи з боку шкільних та позашкільних установ.

Блок 3

65,1% респондентів вказали, що визначальним при виборі майбутньої професії для них є власні інтереси, 60,3% – вплив воєнного стану, 31,7% – висока заробітна плата, 27% – родинні традиції, 27% – сприйняття потреб суспільства, 27% – висока вірогідність працевлаштування, 23,8% – високий престиж професії (див.рис.2.11).

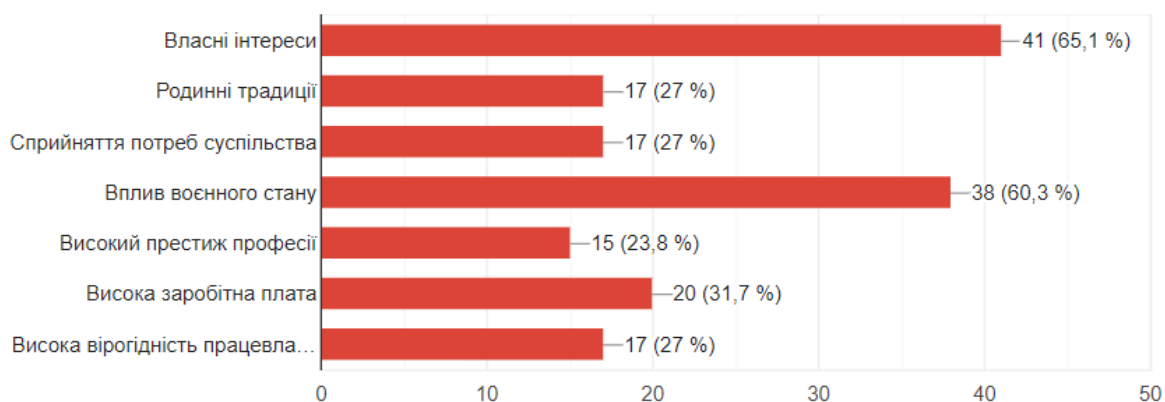

Рис. 2.11. Діаграма відповідей литовських учнів на запитання: «Що є для Вас визначальним при виборі майбутньої професії?»

На питання «Що найголовніше для Вас у виборі майбутньої професії?» 63,5% респондентів вказали – цікава професія, 60,3% – висока оплата праці, 50,8% – сучасна професія, 42,9% – спокійна робота, 20,6% – кар’єрний ріст (див.рис.2.12).

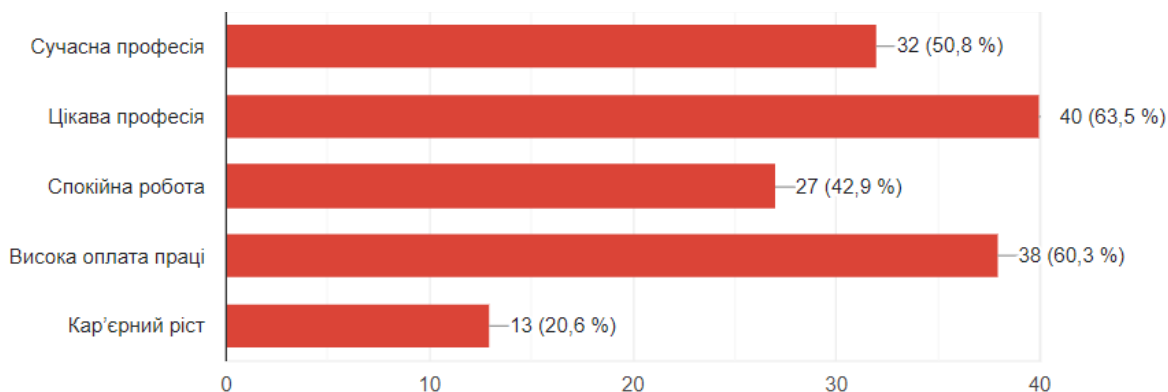

Рис. 2.12. Діаграма відповідей литовських учнів на запитання: «Що найголовніше для Вас у виборі майбутньої професії?»

23,8% респондентів зазначили, що хотіли б працювати в гуманітарній сфері, 22,2% – технічній ІТ, 14,3% – економічній, 11,1% – медичній, 11,1% – юридичній, 7,9% – спортивній, 7,9% – творчій, 1,6% – військовій (див.рис.2.13).

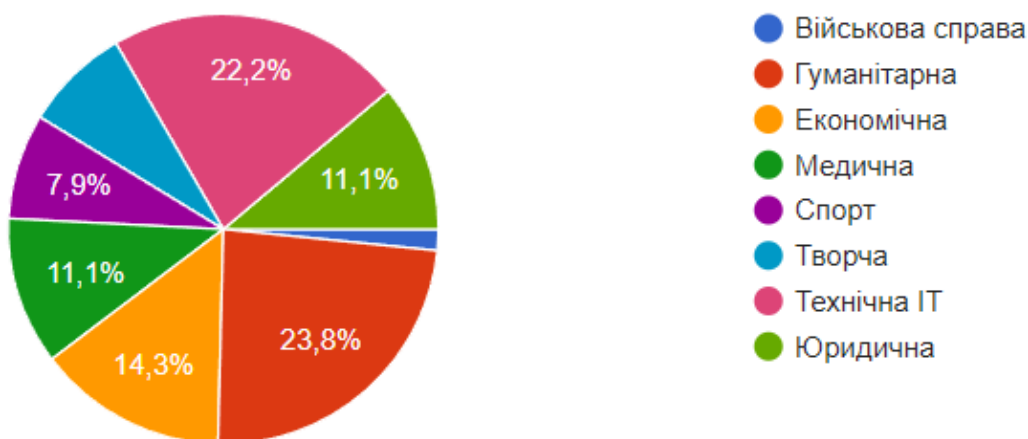

Рис. 2.13. Діаграма відповідей литовських учнів на запитання: «У якій сфері діяльності Ви б хотіли працювати у майбутньому?»

74,6% респондентів вважають, що воєнний стан впливає на їх професійний вибір, 17,5% не впевнені, 7,9% вважають, що ні (див.рис.2.14).

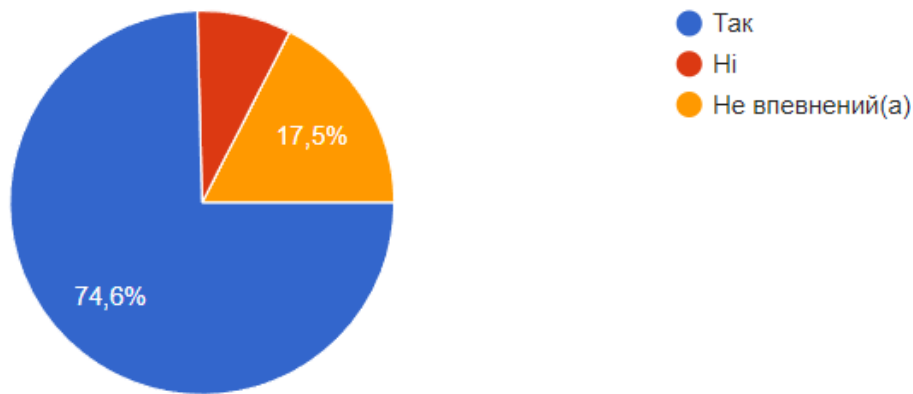

Рис. 2.14. Діаграма відповідей литовських учнів на запитання: «Чи впливає воєнний стан на Ваш вибір майбутньої професії?»

52,4% учнів зазначили, що оцінюють свої можливості для здобуття професії у воєнний період як низькі, 33,3% – як середні, 14,3% – як високі.

На питання «Чи вважаєте Ви, що воєнний стан може заважати особистісному зростанню та розвитку?» 60,3% литовських учнів вказали, що так, 36,5% – можливо, 3,2% – ні.

Проведений аналіз Блоку 3 свідчить про різноманітність мотивації серед опитаних. За результатами опитування, більшість респондентів віддають перевагу власним інтересам як головному критерію при виборі професії, що вказує на важливість особистого задоволення від обраної діяльності. Також велика частина враховує вплив воєнного стану, що свідчить про значущість геополітичної ситуації у формуванні кар'єрних перспектив молоді. Оплата праці і можливість забезпечення себе матеріально також визначено як важливий фактор.

У відповіді на запитання про найголовніший аспект у виборі майбутньої професії, більшість учасників опитування зазначили цікавість самою професією. Це свідчить про те, що багатьом молодим людям важливо займатися тим, що їх цікавить і надихає. Однак, висока оплата праці також має значення для значної частини респондентів, що відображає бажання матеріально забезпечити себе та свої сім'ї через обрану кар'єру.

З урахуванням переважної частки учнів, які вказали на вплив воєнного стану на їхній професійний вибір, можна зробити висновок про значущість

політичної і економічної стабільності для формування кар'єрних планів. Значна кількість респондентів оцінили свої можливості для здобуття професії у воєнний період як низькі, що вказує на поширену тривогу щодо впливу конфліктів на їхнє майбутнє.

Враховуючи, що більшість учнів вважають, що воєнний стан може заважати особистісному зростанню та розвитку, важливо створити умови для молоді, щоб вони відчували підтримку та безпеку у майбутній професійній діяльності, незважаючи на економічні та політичні перешкоди.

Блок 4

58,7% респондентів не визначилися з майбутньою професією, коли 41,3% визначились. Перелік обраних професій: дизайнер, веб-дизайнер, архітектор, інженер, психолог, ІТ, юрист.

87,3% учнів вказали, що планують навчатися закордоном, 12,7% – в Україні (див.рис.2.15).

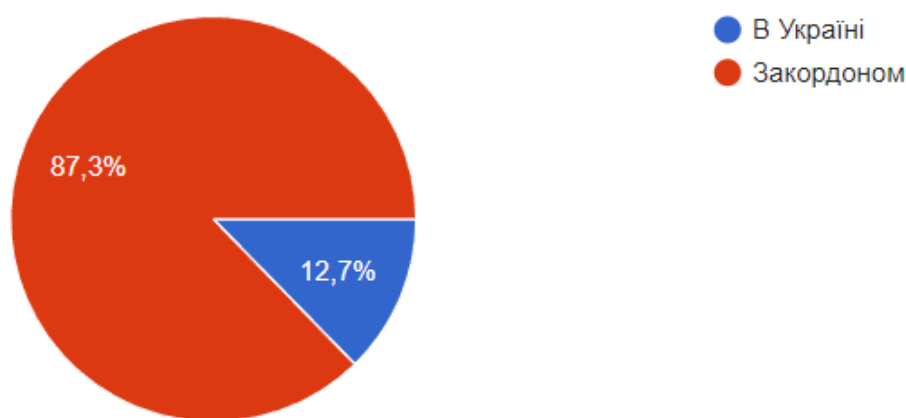

Рис. 2.15. Діаграма відповідей литовських учнів на запитання: «Де Ви плануєте навчатися?»

49,2% учнів збираються навчатися після закінчення школи в вищому навчальному закладі, 38,1% – не знають, 11,1% – технікумі або коледжі, 1,6% – в професійно-технічному училищі.

За результатами Блоку 4 виявлено, що значна частина респондентів ще не визначилась з майбутньою професією, що свідчить про загальну невизначеність та потребу в додатковій саморефлексії та профорієнтації серед молоді. Однак,

частина вже зазначила обрану професійну галузь, що вказує на наявність у частини учнів чітких кар'єрних амбіцій та цілей.

Щодо планів навчання, відзначається висока популярність навчання за кордоном. Це може бути пов'язано з прагненням отримати вищу якість освіти, розвинути міжнародний досвід та розширити горизонти кар'єрних можливостей, а також з продовженням воєнних дій в Україні. Тим не менш, 12,7% планують навчатися в Україні, що свідчить про зацікавленість вітчизняною освітою та можливістю використання національних ресурсів у професійному зростанні.

У зв'язку з планами навчання після закінчення школи, більшість учнів висловили намір навчатися в вищому навчальному закладі. Це свідчить про популярність вищої освіти серед молоді та їхнє бажання отримати більш глибокі знання у вибраній сфері. Значна частина респондентів ще не визначилися щодо конкретного типу навчального закладу, що може відображати потребу в додатковій консультації та рефлексії щодо кар'єрних можливостей.

Блок 5

На питання «Ваше ставлення до професії, яку Ви обрали» 39,7% респондентів зазначило, що їм важко відповісти, 23,8% – скоріше подобається, ніж не подобається, 20,6% – подобається, 9,5% – не подобається, 4,8% – скоріше не подобається, ніж подобається, 1,6% – зовсім не подобається (див.рис.2.16).

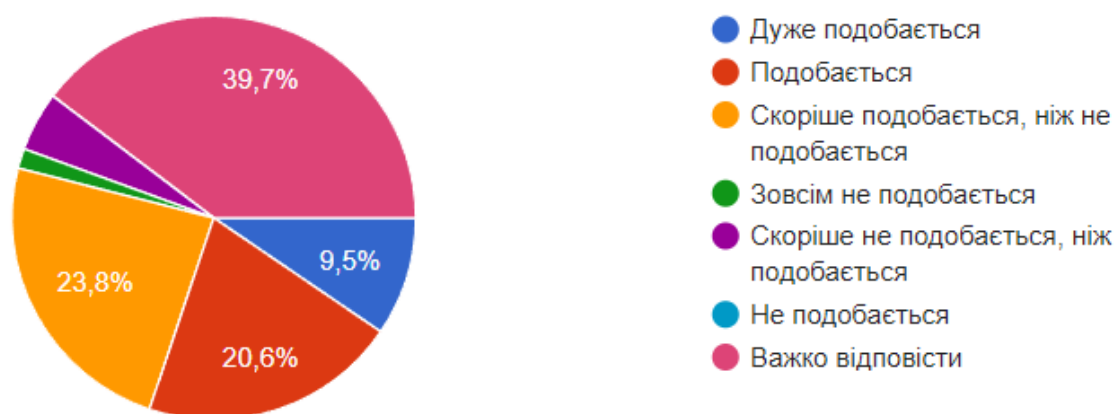

Рис. 2.16. Діаграма відповідей литовських учнів на запитання: «Ваше ставлення до професії, яку Ви обрали?»

47,6% учнів дізналися про обрану професію з інтернету, 31,7% – на основі власних спостережень, 23,8% – від рідних, 22,2% – в школі, 15,9% – від друзів, 4,8% – з засобів масової інформації.

69,8% учнів вказали, що батьки підтримали їх у виборі професії, 27% – байдуже віднеслись, 1,6% – намагалися переконати обрати іншу професію.

42,9% учнів оцінюють свою поінформованість щодо обраної професії як невисоку, 22,2% – як високий, 20,6% – як низький, 9,5% – як майже відсутній, 4,8% – як дуже високий (див.рис.2.17).

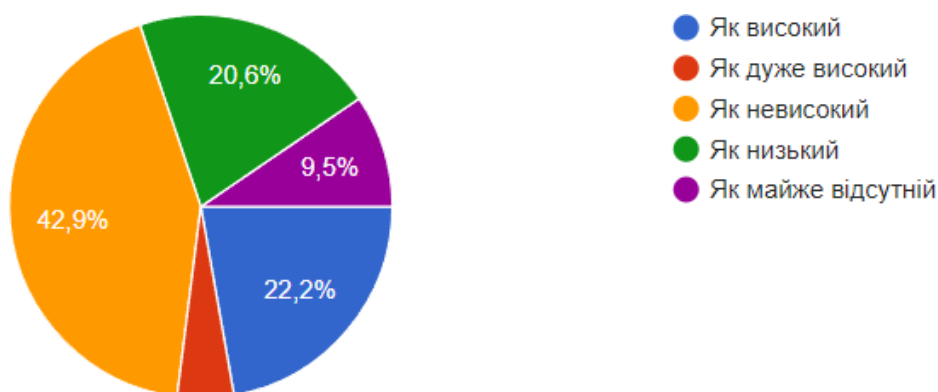

Рис. 2.17. Діаграма відповідей литовських учнів на запитання: «Як Ви оцінюєте рівень своєї поінформованості щодо обраної професії?»

50,8% опитаних респондентів не знають чи готові долати перешкоди, щоб опанувати професію, 42,9% – готові, 6,3% – не готові.

52,4% учнів не готують себе до професії, 33,3% – читаю додаткову літературу, 23,8% – формую в собі професійні навички, 11,1% – відвідую гуртки або факультативи, 7,9% – займаюся з репетитором. Також деякі респонденти зазначили, що ще не обрали, вивчають мову програмування.

85,7% учнів цікавилися правилами прийому до навчальних закладів, 14,3% – не цікавилися.

74,6% респондентів вказали, що вони невпевнені в тому, що в майбутньому працюватимуть за вибраною професією, коли 25,4% – впевнені.

Аналізуючи Блок 5, можна зробити висновок, що більшість респондентів виявили певну невизначеність або складність у визначенні свого ставлення до обраної професії. Це може бути пов'язано з нестабільністю у молоді відносно

їхніх кар'єрних уподобань або невпевненістю у виборі. З іншого боку, важливо враховувати позитивні настрої більшості респондентів, які виявили певний рівень задоволеності вибраною професією.

Щодо джерел інформації про обрану професію, помітно, що інтернет займає провідну позицію, а це може відображати сучасні тенденції у пошуку інформації серед молоді. Однак, важливо також враховувати вплив сім'ї на кар'єрний вибір, що підкреслює значення родинного середовища в процесі самоідентифікації та професійного розвитку.

Нестабільність у рішенні щодо готовності долати перешкоди для опанування обраної професії, відображена у відповідях 50,8% респондентів, може свідчити про потребу в додатковій підтримці та орієнтації для молоді у процесі вибору кар'єри. Однак, дуже важливо підкреслити позитивний аспект: 42,9% готові до подолання труднощів, що свідчить про визначеність та настроїв до саморозвитку серед деякої частини учасників.

Нарешті, велика кількість респондентів виявила невпевненість у майбутній професійній діяльності, що може викликати занепокоєння стосовно кар'єрних перспектив. Важливо створити середовище, що сприяє розвитку впевненості та самовизначеності у молоді, щоб допомогти їм у знаходженні свого шляху у професійному житті.

Щодо використаної нами методики «Мотиви вибору професії», обробка результатів за ключем до питань дала наступні показники.

Усього з 63 опитувальників, заповнених учні 9-11 класів Міжнародної української школи в Клайпеді, найбільш високі показники (41,3%) набрали матеріальні мотиви, далі йдуть пізнавальні мотиви – 30,2% (спрямовані на саморозвиток та використання власних здібностей), престижні мотиви – 22,3% (швидке професійне зростання та цінність роботи серед знайомих та друзів), утилітарні мотиви – 19% (вступ і навчання у вищому навчальному закладі, життя в місті), мотиви, пов'язані зі змістом праці за обраною професією – 15,9% (робота вимагає великого фізичного та розумового напруження), моральні мотиви – 12,7% (вдосконалення духовного світу та участь в справах колективу), творчі

мотиви – 11,1% (можливості для творчості та оригінальності в професійній діяльності), соціальні мотиви – 11,1% (можливість приносити користь суспільству та зміцнювати світ, естетичні мотиви – 9,5% (відчуття радості та усвідомлення краси праці).

Аналізуючи результати застосованої методики «Мотиви вибору професії», можна відзначити, що матеріальні мотиви виявилися найбільш поширеними серед учнів Міжнародної української школи в Клайпеді. Це може свідчити про значний вплив економічних чинників на вибір майбутньої професії серед учнів. Пізнавальні мотиви також виявилися значущими, вказуючи на те, що багато учнів прагнуть саморозвитку та використання власних здібностей у своїй кар'єрі.

Цікаво, що престижні мотиви теж займають значне місце серед учасників дослідження. Це може вказувати на те, що для деяких учнів важливо не лише матеріальне благополуччя, а й визнання та соціальний статус у вибраній професії. Утилітарні мотиви також виявилися значущими, що може бути пов'язане з бажанням отримати вищу освіту та перспективи для життя в місті.

Однак, важливо враховувати, що низькі показники моральних, творчих, соціальних та естетичних мотивів свідчать про потенційний дефіцит ціннісних орієнтацій у молоді стосовно їхнього майбутнього професійного шляху. Це може бути викликано необізнаністю з можливими сферами діяльності або недостатнім розумінням власних цінностей та інтересів.

В цілому, ці результати дозволяють краще зрозуміти мотиваційні фактори, що впливають на вибір професії серед учнів Міжнародної української школи в Клайпеді, і підкреслюють необхідність подальших досліджень у цьому напрямку для покращення кар'єрного консультування та розвитку освітніх програм.

2.4. Порівняльний аналіз результатів дослідження професійного самовизначення старшокласників

На основі проведеного дослідження, спрямованого на визначення аспектів професійного самовизначення старшокласників в Україні та Литві, маємо наступні результати.

В порівнянні респондентів, що проходили опитування більша частка (42,5%) українських учнів з 9 класу, 30% – 10 клас, 27,5% – 11 клас, коли більша частка (41,3%) литовських з 10 класу, 33,3% – 9 клас, 25,4% – 11 клас.

Більшість (46,3%) українських учнів зазначили, що не брали участь в профоєнтаційних заходах, коли більша частка (47,6%) литовських брали участь (див.рис.2.18).

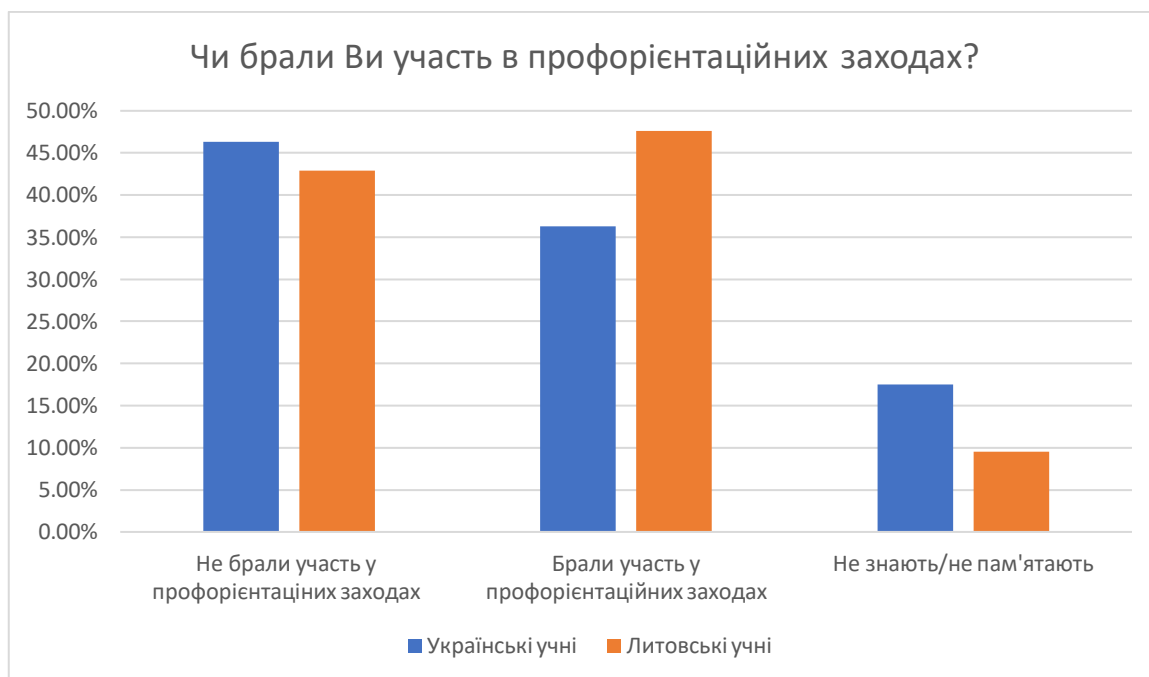

Рис. 2.18. Порівняльний аналіз відповідей старшокласників на питання: «Чи брали Ви участь в профоєнтаційних заходах?»

Більшість (62,5% та 85,7%) українських та литовських старшокласників зазначили, що в їх навчальних закладах проводилися профоєнтаційні заходи.

Також більшість (68,8% та 66,7%) учнів в обох країнах вказали, що не мають потребу в поглибленій профконсультації.

На питання «Що є визначальним для Вас у виборі майбутньої професії?» українські респонденти вказали: власні інтереси (77,5%), висока заробітна плата

(60%), високий престиж професії (37,5%). Литовські респонденти зазначили: власні інтереси (65,1%), вплив воєнного стану (60,3%), висока заробітна плата (31,7%).

Аналізуючи відповіді старшокласників в Україні та Литві, можна відзначити різноманітність відповідей та вплив різних чинників на процес вибору майбутньої професії у цих країнах. Спочатку варто відзначити, що українські та литовські учні різною мірою брали участь у профорієнтаційних заходах, причому більшість литовських респондентів брали в них участь, що може свідчити про більшу увагу литовської системи освіти до професійної орієнтації молоді.

Далі, важливим аспектом є проведення профорієнтаційних заходів у навчальних закладах, що підтвердили більшість учасників дослідження як українських, так і литовських. Це свідчить про спроби систематизувати та підтримувати процес професійної самореалізації серед учнів.

Щодо визначальних факторів у виборі майбутньої професії, різниця в підходах між українськими та литовськими учнями досить помітна. Для українських старшокласників власні інтереси виявилися найбільш важливими, тоді як в литовців цей фактор стоїть на другому місці після впливу воєнного стану. Це може відображати різні соціокультурні умови та особливості кожної країни, що впливають на уявлення молоді про майбутню кар'єру.

Щодо вибору майбутньої сфери діяльності, українські старшокласники найбільше обирали технічну ІТ та гуманітарну (по 17,5%), литовські – гуманітарну сферу (23,8%) та технічну ІТ (22,2%).

Більшість (41,3% та 74,6%) учнів в обох країнах вказали, що воєнний стан впливає на вибір майбутньої професії (див.рис.2.19).

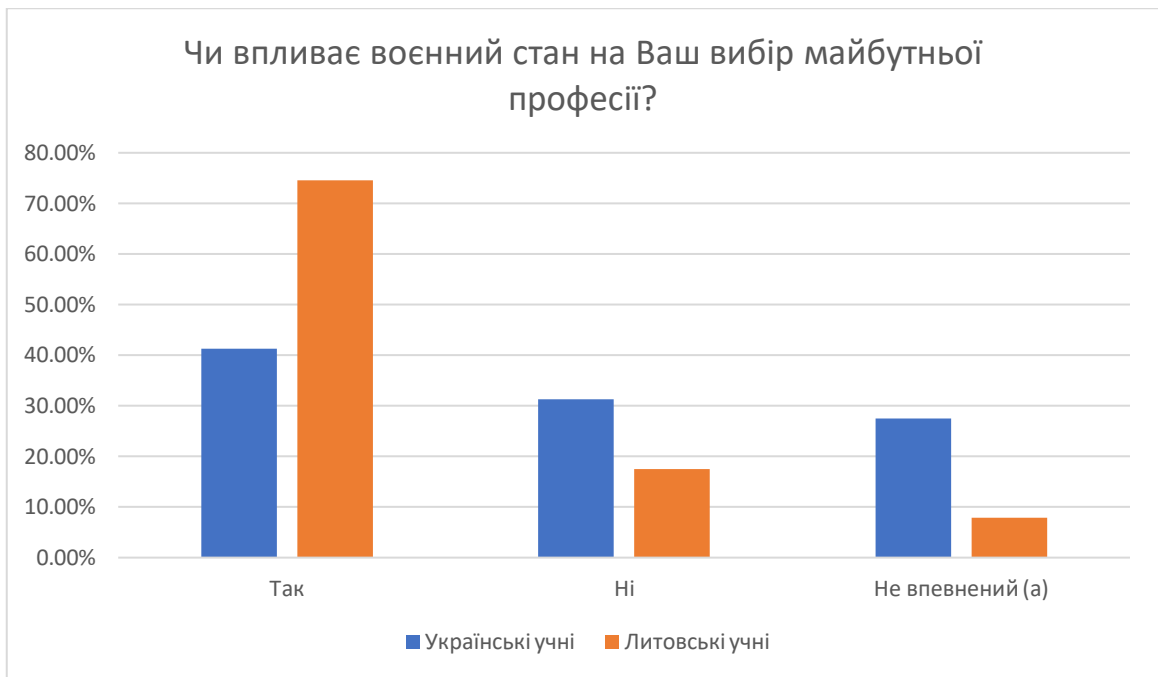

Рис. 2.19. Порівняльний аналіз відповідей учнів на питання: «Чи впливає воєнний стан на Ваш вибір майбутньої професії?»

47,5% українських та 60,3% литовських старшокласників вважають, що воєнний стан може заважати особистісному зростанню та розвитку.

57,5% українських учнів оцінюють свої можливості для здобуття професії в воєнний період як середні, коли 52,4% литовських учнів – як низькі (див.рис.2.20).

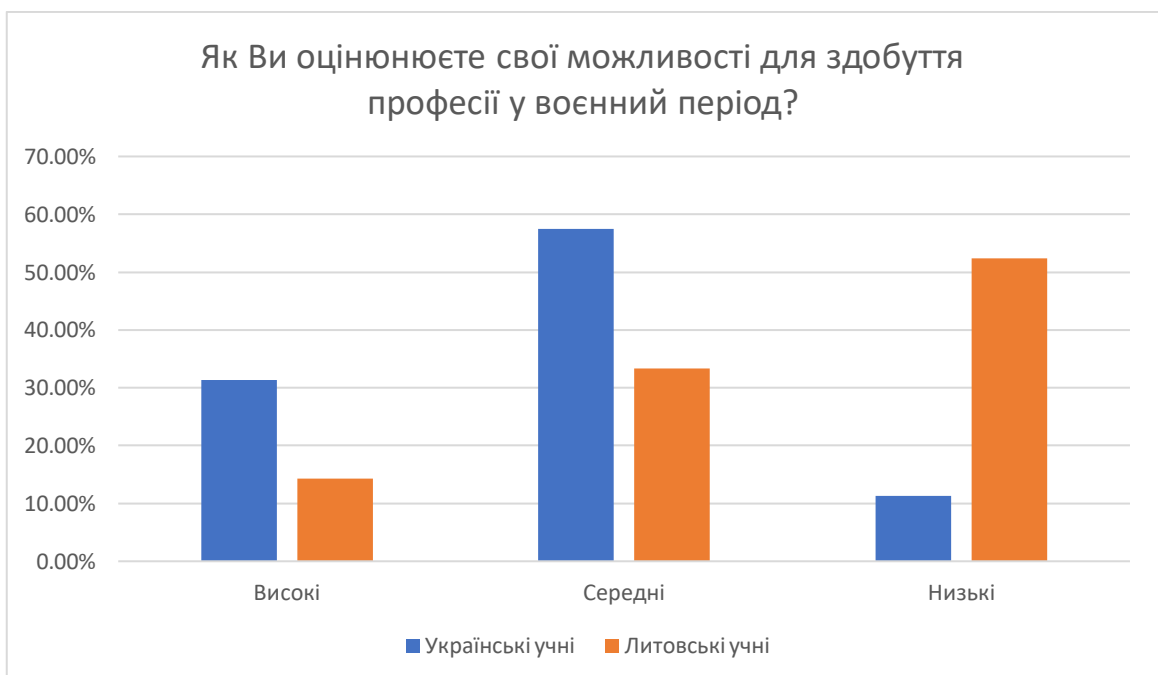

Рис.2.20. Порівняльний аналіз відповідей учнів на питання : «Як Ви оцінюєте свої можливості для здобуття професії у воєнний період?»

66,3% українських та 49,2% литовських респондентів вказали, що планують продовжувати навчання в вищому навчальному закладі, більшість (46,3% та 47,6%) з них дізналися про майбутню професію з інтернету, 32,5% та 31,7% – на основі власних спостережень. Більшості з них (27,5% та 29,7%) важко визначити ставлення до обраної професії, коли 26,3% українських учнів вказали, що їм подобається, 23,8% литовських учнів – скоріше подобається, ніж не подобається.

55% українських учнів вказали, що не визначились з вибором професії, 47,5% визначились, коли литовські учні – 58,7% не визначились, 41,3% визначились. Перелік вибраних професій: дизайнер, архітектор, інженер, психолог, юрист, спеціаліст ІТ, маркетолог, дизайнер, лінгвіст, економічний кібернетик, фармацевт, актор, фотограф, кухар, фітнес тренер, вчитель початкових класів, програміст, стоматолог.

77,5% українських учнів планують навчатись в Україні, % литовських – закордоном (див.рис.2.21).

Рис.2.21. Порівняльний аналіз відповідей учнів на запитання: «Де Ви плануєте навчатися?»

Більшість (73,8% та 69,8%) респондентів в обох опитувальниках вказали, що батьки підтримують їх у виборі професії.

68,8% українських учнів зазначили, що готові долати перешкоди, коли 50,8% литовських не знають чи готові.

55% українських та 74,6% учнів невпевнені, що будуть працювати за обраною професією (див.рис.2.22).

Рис.2.23. Порівняльний аналіз відповідей учнів на запитання: «Чи впевнені Ви, що в майбутньому працюватимете за вибраною професією?»

Аналізуючи дані щодо вибору майбутньої сфери діяльності старшокласниками України та Литви, можна відзначити деякі відмінності та схожості у їхніх уподобаннях та поглядах. Наприклад, технічна ІТ сфера та гуманітарна область виявилися одними з найпопулярніших серед українських старшокласників, тоді як литовські учні переважно віддають перевагу гуманітарній сфері, а потім технічній ІТ. Це може відображати різні освітні та культурні підходи в обох країнах.

Важливим аспектом є вплив воєнного стану на вибір майбутньої професії, який визначили більшість учасників дослідження з обох країн. Це свідчить про те, що політичні та соціальні обставини можуть значно вплинути на розглядану

проблематику, особливо в країнах, де існує певна напруженість у внутрішній або зовнішній політиці.

Крім того, важливою є свідомість учнів щодо можливих обмежень та викликів, пов'язаних з воєнним станом. У цьому контексті важливо розглядати ставлення старшокласників до особистого зростання та розвитку, а також їхню готовність долати можливі перешкоди на шляху до обраної професії.

Плани навчання після закінчення школи також відображають певні тенденції серед учнів обох країн, зокрема, бажання продовжувати навчання в вищому навчальному закладі. Інтернет виявився основним джерелом інформації про майбутню професію для більшості старшокласників обох країн, що може свідчити про зростання впливу онлайн-ресурсів на професійну орієнтацію молоді.

У кінцевому підсумку, ці дані надають важливу інформацію для розуміння потреб та уподобань старшокласників, що може бути використаною при розробці програм та заходів з професійної орієнтації та підтримки молоді в обох країнах.

Усього з 80 опитувальників, заповнених українськими учнями, найбільш високі показники набрали пізнавальні мотиви (47,5%), матеріальні мотиви (41,25%), утилітарні мотиви (35%).

Усього з 63 опитувальників, заповнених литовськими учнями, найбільш високі показники набрали матеріальні мотиви (41,3%), пізнавальні мотиви (30,2%), престижні мотиви (22,3%).

Аналізуючи результати дослідження з визначення аспектів професійного самовизначення серед учнів України та Литви, можна виявити певні схожості та відмінності у їхніх мотиваційних факторах. Наприклад, українські учні найчастіше зазначають пізнавальні мотиви, що свідчить про їхній інтерес до саморозвитку та використання власних здібностей. Матеріальні мотиви також мають вагомий роль у виборі професії серед українських старшокласників, що може бути пов'язано з економічною ситуацією та соціальними умовами країни. З іншого боку, у литовських учнів переважають матеріальні мотиви та

пізнавальні мотиви, що також свідчить про схожість у поглядах, але зі значним більшим акцентом на матеріальність.

Важливим аспектом є те, що у обох груп учнів матеріальні мотиви виявилися одними з найвищих, що може відображати загальну тенденцію молоді до прагнення до матеріального благополуччя та стабільності у майбутньому. Проте варто враховувати, що пізнавальні мотиви також мають важливе значення для учнів обох країн, що свідчить про їхнє бажання розвиватися та удосконалювати себе у вибраній сфері діяльності.

Таким чином, ці дані надають важливу інформацію для шкіл, університетів та громадських організацій щодо формування програм підтримки та консультацій для молоді у процесі професійного самовизначення. Враховуючи популярність певних мотиваційних факторів серед учнів, можна ефективніше відповісти на їхні потреби та надати засоби для успішного вибору майбутньої професії.

Висновки до другого розділу

Для практичного визначення рівня професійного самовизначення старшокласників в період воєнного стану було організовано і проведено емпіричне дослідження на базі: приватних закладів освіти «КМДШ СТЕМ» та «КМДШ Голосіїв» в Києві та Міжнародної української школи в Клайпеді, Литва, із використанням інформаційно-комунікаційних технологій.

У дослідженні брали участь 143 учні, серед яких 80 учнів 9-11 класів приватних закладів освіти «КМДШ СТЕМ» та «КМДШ Голосіїв» та 63 учні 9-11 класів Міжнародної української школи в Клайпеді. Вибірка складала 77 дівчат та 66 хлопців.

За результатами проведеного дослідження, що було спрямовано на 9-11 класи приватних закладів освіти «КМДШ СТЕМ» та «КМДШ Голосіїв» було виявлено, що значна частина респондентів (46,3%) вказали, що не брали участь у профорієнтаційних заходах. Це свідчить про те, що профорієнтаційна підтримка може бути недостатньою або неефективною для цієї групи осіб. З іншого боку, 36,3% учнів все ж брали участь у таких заходах, що може вказувати на певний рівень інтересу до професійної орієнтації серед цієї частини опитаних. Однак, важливо врахувати, що 17,5% респондентів не мають чіткого розуміння про участь у таких заходах, що може вказувати на нечіткість у розумінні або недостатню інформованість щодо таких заходів серед деякої частини опитаних. Крім того, більшість учнів відповіли, що не мають потреби в поглибленій профорієнтації. Це може свідчити про їхню впевненість у виборі професійного шляху або про недолік усвідомлення важливості додаткової підтримки. Аналізуючи дані про те, що для більшості респондентів власні інтереси є визначальним фактором у виборі майбутньої професії, можна сказати, що це свідчить про важливість особистих уподобань та ставлення до роботи. Також варто відзначити, що фінансові мотиви, зокрема висока заробітна плата, важливі для значної частини опитаних, це може свідчити про потребу у фінансовій стабільності та матеріальному забезпеченні, що є зрозумілим у сучасному світі. Поглянувши на перелік обраних професій, можна побачити різноманітність

вибору, що відображає різні інтереси та амбіції молодих людей. Варто відзначити, що серед обраних професій присутні як традиційні, так і сучасні спеціальності, що може свідчити про динаміку суспільства та його потреб. Щодо впливу воєнного стану на вибір майбутньої професії, важливо враховувати різні аспекти такої ситуації. Необхідно розглядати не лише фінансові перспективи, а й можливість особистого розвитку та безпеки.

За результатами проведеного дослідження, що було спрямовано на учнів 9-11 класів Міжнародної української школи в Клайпеді було виявлено, що понад половина опитаних брали участь у профорієнтаційних заходах. Такий високий відсоток участі може свідчити про активний інтерес старшокласників до власного кар'єрного розвитку та орієнтації у світі професійних можливостей. Щодо потреби у поглибленій профконсультації, більшість учнів не виявили такої потреби. Це може свідчити про те, що більшість учнів вважають, що отримана на профорієнтаційних заходах інформація достатня для їхнього орієнтування у виборі майбутньої професії. За результатами опитування, більшість респондентів віддають перевагу власним інтересам як головному критерію при виборі професії, що вказує на важливість особистого задоволення від обраної діяльності. Також велика частина враховує вплив воєнного стану, що свідчить про значущість геополітичної ситуації у формуванні кар'єрних перспектив молоді. Оплата праці і можливість забезпечення себе матеріально також визначено як важливий фактор. З урахуванням переважної частки учнів, які вказали на вплив воєнного стану на їхній професійний вибір, можна зробити висновок про значущість політичної і економічної стабільності для формування кар'єрних планів. Значна кількість респондентів оцінили свої можливості для здобуття професії у воєнний період як низькі, що вказує на поширену тривогу щодо впливу конфліктів на їхнє майбутнє. Щодо планів навчання, відзначається висока популярність навчання за кордоном. Це може бути пов'язано з прагненням отримати вищу якість освіти, розвинути міжнародний досвід та розширити горизонти кар'єрних можливостей, а також з продовженням воєнних дій в Україні.

За аналізом результатів використаної методики «Мотиви вибору професії» маємо наступні дані: з 80 опитувальників, заповнених українськими учнями, найбільш високі показники набрали пізнавальні мотиви (47,5%), матеріальні мотиви (41,25%), утилітарні мотиви (35%); з 63 опитувальників, заповнених литовськими учнями, найбільш високі показники набрали матеріальні мотиви (41,3%), пізнавальні мотиви (30,2%), престижні мотиви (22,3%).

Таким чином, можна виявити певні схожості та відмінності у їхніх мотиваційних факторах. Наприклад, українські учні найчастіше зазначають пізнавальні мотиви, що свідчить про їхній інтерес до саморозвитку та використання власних здібностей. Матеріальні мотиви також мають вагомую роль у виборі професії серед українських старшокласників, що може бути пов'язано з економічною ситуацією та соціальними умовами країни. З іншого боку, у литовських учнів переважають матеріальні мотиви та пізнавальні мотиви, що також свідчить про схожість у поглядах, але зі значним більшим акцентом на матеріальність. Важливим аспектом є те, що у обох груп учнів матеріальні мотиви виявилися одними з найвищих, що може відображати загальну тенденцію молоді до прагнення до матеріального благополуччя та стабільності у майбутньому. Проте варто враховувати, що пізнавальні мотиви також мають важливе значення для учнів обох країн, що свідчить про їхнє бажання розвиватися та удосконалювати себе у вибраній сфері діяльності.

РОЗДІЛ III. ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

3.1. Модель формування професійного самовизначення старшокласників у період воєнного стану

Зважаючи на складний соціально-політичний контекст сучасного світу, багато країн стикаються з можливістю воєнного конфлікту або введення воєнного стану. В таких умовах особливу увагу слід звернути на молодше покоління, особливо на старшокласників, які стикаються з необхідністю самовизначення щодо своєї професійної майбутньої кар'єри.

Професійне самовизначення є складним процесом, який включає в себе розуміння власних цінностей, інтересів, здібностей та обставин, що оточують індивіда. У період воєнного стану цей процес стає ще складнішим через змінені умови життя, стресові ситуації та нестабільність.

На основі проведеного емпіричного дослідження, ми розробили модель формування професійного самовизначення старшокласників у період воєнного стану, що містить в собі детальну послідовність кроків та складових, які допоможуть учням розвивати свої професійні і особистісні аспекти. Ця модель враховує специфіку сучасної соціально-політичної ситуації та виклики, з якими стикаються старшокласники в умовах кризи. Послідовність кроків та складові моделі дозволять учням не лише виявити свої сильні сторони і професійні інтереси, а й знаходити можливості для розвитку та підвищення конкурентоспроможності. Наша модель спрямована на створення стійкої основи для подальшого кар'єрного розвитку та досягнення успіху в професійній сфері, незважаючи на екстремальні обставини. (див.рис.3.1).

Рис.3.1. Модель формування професійного самовизначення старшокласників у період воєнного стану.

Психологічна підготовка старшокласників у період воєнного стану відіграє критичну роль у забезпеченні їхнього психічного здоров'я та здатності до професійного самовизначення. Для цього потрібно організувати психологічні консультації, щоб старшокласники мали можливість обговорити свої емоції та страхи. Також важливо розвивати стресостійкість та навчати стратегіям управління стресом, таким як релаксація та медитація.

Психологічна підготовка включає й роботу над самооцінкою та самоповагою, що допоможе старшокласникам підвищити свою впевненість у собі. Також важливо стимулювати рефлексію над власними цілями та можливостями в контексті воєнного стану. Це дозволить їм краще зрозуміти свої потреби та пріоритети в умовах нестабільності. Окрім того, психологічна підготовка передбачає розвиток навичок кризового управління, які можуть бути корисними в умовах воєнного конфлікту. Це включає тренування з реагування на екстренні ситуації та навчання першої допомоги.

Загалом, мета психологічної підготовки полягає в тому, щоб допомогти старшокласникам ефективно управляти своїми емоціями та стресом, розуміти свої можливості та здібності, а також розвивати позитивне ставлення до самовизначення в умовах воєнного стану.

Інформаційна кампанія важлива для створення свідомого вибору серед старшокласників та їх батьків у період воєнного стану. Проведення інформаційних заходів, які охоплюють різноманітні професії, освітні програми та можливості навчання, може бути вирішальним для старшокласників, які знаходяться на етапі професійного самовизначення. На цих заходах учням та їх батькам надається інформація про різні кар'єрні шляхи, включаючи вимоги, переваги та можливі ризики кожної професії. Особлива увага приділяється тим професіям, які можуть бути особливо корисними або потрібними у період воєнного конфлікту, таким як медичні та гуманітарні професії. Крім того, під час інформаційних заходів розглядаються різні освітні програми та можливості навчання, включаючи вищу освіту, технічне навчання та професійну підготовку. Представники різних установ освіти, включаючи університети, технічні школи та навчальні центри, можуть допомогти учням та їх батькам зрозуміти їхні можливості та обрати найкращий шлях навчання в умовах воєнного конфлікту.

Такі інформаційні заходи допомагають старшокласникам та їх батькам зробити обґрунтований вибір професійного шляху та освіти в умовах воєнного конфлікту, що є важливим елементом процесу професійного самовизначення.

Розвиток навичок серед старшокласників є важливою складовою підготовки до життя в умовах воєнного конфлікту. Забезпечення можливостей для отримання практичного досвіду та розвитку різноманітних навичок може допомогти їм стати більш адаптивними та ресурсними в умовах нестабільності. Медичні навички стають надзвичайно важливими в період воєнного стану, коли доступ до медичних послуг може бути обмеженим. Тренування старшокласників у наданні першої допомоги, елементарних медичних процедур та діагностиці невеликих травм може виявитися життєво важливим як для них самих, так і для оточуючих. Навички комунікації також є ключовими в умовах воєнного

конфлікту, де важливо бути здатними ефективно спілкуватися та співпрацювати з іншими людьми. Тренування навичок активного слухання, виразного мовлення та розв'язання конфліктів може зробити старшокласників більш успішними в управлінні міжособистісними взаємодіями в складних ситуаціях.

Крім того, волонтерство може стати цінним джерелом практичного досвіду та розвитку навичок для старшокласників. Працюючи волонтерами в організаціях або благодійних фондах, вони можуть набути досвіду роботи в команді, керування проєктами та розробки стратегій для вирішення соціальних проблем.

Загалом, розвиток навичок серед старшокласників у контексті воєнного стану допомагає їм стати більш готовими до надзвичайних ситуацій, розвиває їхню самодостатність та сприяє формуванню ресурсного підходу до вирішення проблем.

Консультації з професійного самовизначення є ключовим елементом підтримки старшокласників у процесі прийняття важливих рішень щодо їхньої майбутньої кар'єри. Надання можливостей для індивідуальних консультацій з кваліфікованими кар'єрними консультантами дозволяє старшокласникам обговорити свої цілі, обмеження та можливості в середовищі воєнного конфлікту. Під час таких консультацій старшокласникам надається можливість проаналізувати свої інтереси, здібності та цілі в контексті сучасних умов. Спеціалісти допомагають їм розкрити їхні потенційні можливості та розуміти можливі шляхи розвитку своєї кар'єри. Під час консультацій також обговорюються можливі обмеження, такі як фінансові або соціальні обставини, які можуть вплинути на вибір професійного шляху. В такому разі є можливість допомогти старшокласникам розробити стратегії подолання цих обмежень та знайти альтернативні шляхи досягнення їхніх кар'єрних цілей.

Важливим аспектом консультацій є створення індивідуального плану розвитку, який враховує інтереси та потреби кожного учня. Цей план може містити конкретні кроки, які необхідно вжити для досягнення кар'єрних цілей, а також рекомендації щодо подальших дій та розвитку.

У цілому, консультування з професійного самовизначення допомагає старшокласникам зробити обґрунтований вибір щодо їхнього майбутнього, враховуючи умови воєнного конфлікту та їхні особисті потреби та обставини.

Адаптація освітніх програм до умов воєнного стану є важливим кроком для забезпечення ефективного навчання та підготовки старшокласників до викликів, які можуть виникнути в умовах кризи. Ця адаптація передбачає розробку освітніх програм, які враховують їхні потреби, інтереси та специфічність сучасного соціально-політичного контексту.

Одним із аспектів адаптації є підвищена акцентуація на розвиток робочих навичок та вмінь, які є особливо важливими в кризових ситуаціях. Це може включати навички першої допомоги, навички виживання, навички кризового управління та спілкування в умовах стресу. Такі програми допомагають старшокласникам розвивати практичні навички, які можуть знадобитися їм в реальних ситуаціях воєнного конфлікту. Крім того, адаптація освітніх програм передбачає також інтеграцію тем, які стосуються соціально-психологічного благополуччя та психологічної стійкості. Уроки з розвитку емоційного інтелекту, психологічної підтримки та управління стресом можуть допомогти краще розуміти себе та інших у складних ситуаціях.

Такі адаптовані освітні програми сприяють підвищенню рівня готовності старшокласників до непередбачуваних обставин та допомагають їм розвивати необхідні навички та вміння для подолання викликів воєнного стану. Вони створюють основу для комплексної підготовки молоді до життя в умовах нестабільності та конфлікту.

Підтримка з боку уряду та громадських організацій грає ключову роль у створенні сприятливого середовища для професійного самовизначення старшокласників в умовах воєнного конфлікту. Залучення урядових і недержавних організацій до здійснення заходів підтримки молоді має на меті забезпечення доступу до можливостей для розвитку та вибору кар'єрного шляху. Один зі способів підтримки – це надання стипендіальних програм для учнів, які перебувають у складних життєвих обставинах, включаючи умови воєнного

конфлікту. Ці стипендії можуть допомогти старшокласникам отримати доступ до освіти та професійного розвитку, зменшуючи фінансові обмеження. Гранти для навчання є ще одним ефективним інструментом підтримки, який може забезпечити фінансову допомогу старшокласникам для отримання освіти та навчання в умовах воєнного конфлікту. Ці гранти можуть включати покриття витрат на навчання, книги, житло та інші пов'язані витрати.

Підтримка підприємництва є ще одним аспектом підтримки старшокласників у процесі професійного самовизначення. Розвиток підприємницьких навичок та надання підтримки для запуску власного бізнесу може стати важливим стимулом для самореалізації та професійного зростання.

Загалом, підтримка з боку уряду та громадських організацій сприяє створенню сприятливих умов для професійного самовизначення старшокласників у період воєнного конфлікту, допомагаючи їм реалізувати свій потенціал та здійснити вибір, що відповідає їхнім потребам та цілям.

Моніторинг та оцінка є важливою складовою процесу розвитку програми з формування професійного самовизначення для старшокласників у період воєнного стану. Проведення систематичного моніторингу дозволяє виявити успіхи та проблемні аспекти програми, а також відстежувати її вплив на цільову аудиторію. Один із аспектів моніторингу полягає в зборі та аналізі даних про участь старшокласників у програмі, їхній прогрес у професійному самовизначенні та досягнення. Це може включати оцінку участі в тренінгах, інтерв'ю з учасниками, анкетування та збір статистичних даних.

Крім того, важливим елементом є оцінка задоволеності та задоволення потреб учасників програми. Це дозволяє отримати зворотній зв'язок від старшокласників щодо їхнього досвіду та ефективності програми, а також виявити можливі області для покращення. На основі отриманих даних з моніторингу та оцінки можуть бути розроблені рекомендації щодо вдосконалення програми та стратегій формування професійного самовизначення. Це може включати впровадження нових методик та підходів, коригування програмних цілей або розробку додаткових ресурсів для учасників.

У цілому, систематичний моніторинг та оцінка допомагають забезпечити ефективність програми з формування професійного самовизначення для старшокласників у період воєнного конфлікту, сприяючи їхньому успішному розвитку та адаптації до умов, що постійно змінюються.

Ці кроки можуть бути використані як основа для розробки моделі, яка враховує конкретні потреби та контекст воєнного стану країни. Узагальнюючи усю вищезазначену інформацію, можна зробити висновок про важливість комплексного підходу до формування професійного самовизначення старшокласників у період воєнного конфлікту. Відповідно до цього підходу, важливо забезпечити доступ до різноманітних заходів та ресурсів, які сприяють психологічній підготовці, розвитку навичок, інформаційній кампанії, консультуванню, адаптації освітніх програм, підтримці з боку уряду та громадських організацій, а також моніторингу та оцінці результатів.

Ці заходи спрямовані на створення умов для ефективного професійного самовизначення, що враховує особисті потреби та інтереси старшокласників у складних умовах воєнного конфлікту. Вони допомагають учням розробити навички, які необхідні для успішного функціонування в умовах кризи, розвинути свої здібності та прийняти обдумані рішення щодо майбутньої кар'єри.

Такий комплексний підхід не лише допомагає старшокласникам у самовизначенні, а й сприяє їхньому психологічному благополуччю та готовності до викликів, з якими вони можуть зіткнутися у період воєнного конфлікту. Тому розробка та реалізація таких програм має стратегічне значення для стабілізації та підтримки молоді в умовах кризи.

3.2. Вплив особистісних факторів на професійне самовизначення старшокласників

Різноманітність тлумачень феномену професійного самовизначення дослідниками призвела до розбіжності підходів у психологічній науці до структури професійного самовизначення. Цікавою у цьому контексті є модель професійного самовизначення, запропонована Н. С. Пряжніковим, яка включає такі складові: морально-ціннісний, інформаційний, емоційний, морально-вольовий, плануючий та контрольний-корекційний. Він зазначав, що на різних етапах розвитку професійного самовизначення змінюється значущість його структурних компонентів. Наприклад, на початковому етапі основою професійного самовизначення є морально-ціннісний компонент, коли особистість розуміє цінність праці та необхідність професійного навчання. Після цього, відповідно до розуміння соціально-економічної ситуації, оцінюється престиж обраної діяльності. Потім відбувається орієнтація в світі різних професій та формулювання професійних цілей та мрій. Тільки після цього особа визначає найближчі професійні цілі та шляхи досягнення довгострокової мети. На наступних етапах надається інформація про професії та спеціальності, відповідні навчальні заклади та місця роботи, формується уявлення про можливі перешкоди на шляху досягнення професійних цілей та знання своїх переваг, які допоможуть подолати ці перешкоди. Останній етап – початок практичної реалізації власної професійної перспективи та постійне коригування планів на основі отриманого досвіду [16].

Розглядаючи процес професійного самовизначення як динамічний, Є. В. Кучеренко визначив основні динамічні риси цього процесу: уявлення особи про обрану професію (вимоги, оплата, престиж) і про свої можливості (здібності, нахили, знання, уміння, навички), які поступово інтегруються в уявлення себе як суб'єкта професійної діяльності (в майбутньому і на даний момент) на всіх психологічних рівнях: когнітивному, емоційно-мотиваційному та поведінковому. Рівень адекватності цих уявлень відзначається власною динамікою, яка, у свою чергу, впливає на мотиви професійної діяльності. Ю. Л.

Єремкін обґрунтував три складові професійного самовизначення старшокласників: 1) мотиваційно-ціннісний – це усвідомлення праці та майбутньої професії як важливої цінності життя, свідомий вибір професії на основі виражених потягів і намірів; 2) компонент ставлення – це ставлення старшокласника до себе як суб'єкта вибору професійного шляху; 3) регулятивно-діяльнісний компонент проявляється через достатній рівень інтелектуального розвитку, здатність створювати обґрунтовані власні професійні плани, що передбачають резервні варіанти професійної кар'єри, високий рівень інтернальності, саморефлексію та бажання досягти успіху у професійному виборі [36].

У своїх наукових дослідженнях М. С. Вечірко вказав на значення «Я-концепції» для успішного професійного самовизначення старшокласників. Вона сприяє формуванню внутрішньої гармонії особистості, впливає на інтерпретацію досвіду та мотиваційну сферу, є внутрішньою програмою самовираження, що розвивається протягом життя та тісно пов'язана з рефлексією. Професійне самовизначення старшокласників, за словами А. В. Мудрика, – це процес пізнання власного внутрішнього світу, аналізу власних думок та переживань, роздумів над власною особистістю та сприйняття себе іншими людьми. Цю точку зору підтримали Л. М. Карнозова, А. К. Маркова, які стверджували, що ключовими елементами структури професійного самовизначення особистості є рефлексивні механізми, прийняття рішень та конкретні дії, спрямовані на вибір професії та місця роботи. Вчений Л. Становський зазначив, що професійне самовизначення старшокласників залежить від їх досвіду та усвідомленості, а також від їх рефлексивного рівня. Найпоширеніший підхід до структури професійного самовизначення включає когнітивний, емоційний та вольовий (або поведінковий) компоненти. О. В. Падалко додав, що когнітивний компонент включає усвідомлення особистісних якостей та цілей, а емоційний – потреби та мотиви. Поведінковий компонент передбачає установки, схильності та прийняття рішень щодо професійної діяльності. Структура професійного самовизначення також може включати «треба», «хочу» та «можу» компоненти,

які запропонував С. Л. Рубінштейн та розвинув Н. П. Ансімов. С. Н. Чистяков вказав на важливість індивідуальних якостей особистості, які впливають на успішність професійної діяльності [21].

Автори наголошують на тому, що професійно саморегульована особистість – це суб'єкт, який чітко усвідомлює свої цілі (мета, мотивація), свою ідентичність (оцінка власних особистісних і психофізіологічних характеристик), свої можливості (навички, здібності), а також очікування суспільства від нього (його соціально-професійний статус). Сучасний компетентнісний підхід до професійного самовизначення, який запропонував С. Ю. Авер'янов, розглядає компетентність як можливість особистості планувати свій подальший професійний шлях, враховуючи власні інтереси та здібності, мотивацію вибору майбутньої професії та здатність нести відповідальність за результати цього вибору. Цей підхід визначає освітні цілі та завдання, пов'язані з професійним самовизначенням. Дослідник виокремлює комплекс компетентностей старшокласника, які відображають його готовність до професійного самовизначення. Ці компетентності включають ціннісно-смыслову, соціально-організаційну, предметну, комунікативну, інформаційно-дослідницьку, рефлексивну компетентності, кожна з яких грає важливу роль у формуванні професійної самоідентифікації та визначенні кар'єрних шляхів старшокласника [34].

Таким чином, професійне самовизначення є складним процесом, що включає різні аспекти особистості та вимагає розвитку компетентностей для успішного вибору кар'єрного шляху. Відповідно до різноманітних досліджень, професійне самовизначення включає усвідомлення особистими цілями, можливостями та соціальними очікуваннями, а також рефлексію, комунікаційні навички, інформаційну грамотність та здатність до саморегуляції. Дослідження також підкреслюють важливість компетентнісного підходу до професійного самовизначення, де особистість має активну роль у плануванні свого майбутнього професійного розвитку, враховуючи власні інтереси, здібності та цінності, а також уміння нести відповідальність за свої вибори.

Отже, успішне професійне самовизначення вимагає комплексного підходу, що враховує різноманітні аспекти особистості та розвитку необхідних компетентностей, і може сприяти досягненню внутрішньої гармонії та задоволення від обраної професійної діяльності.

3.3. Механізми формування професійного самовизначення старшокласників

Професійне самовизначення є складним і багатограним процесом, який включає в себе не лише вибір конкретної професії, але і усвідомлення власних цінностей, здібностей, інтересів і мети життя. Старшокласники знаходяться на перехідному етапі свого життя, коли вони починають робити важливі рішення щодо своєї майбутньої кар'єри. У цей період вони можуть зіткнутися з багатьма викликами та можливостями, які визначатимуть подальший шлях їхнього життя. Тому розуміння та вивчення механізмів, які впливають на їхнє професійне самовизначення, є критично важливим для педагогів, батьків та інших осіб, які працюють зі старшокласниками.

Соціальне оточення, яке включає в себе взаємодію з батьками, вчителями, друзями та іншими значущими особами, відіграє ключову роль у формуванні професійного самовизначення учнів старших класів. Цей вплив може мати різноманітні прояви, починаючи від розмов про можливі професійні шляхи до конкретних порад та рекомендацій. Наприклад, підтримка батьків може стимулювати молодих людей до подальшого дослідження певних професійних галузей, тоді як негативні коментарі чи сумніви можуть викликати в них вагання та невпевненість у виборі. Вчительський вплив також важливий, оскільки від нього залежить інформація, яку отримують учні про різні професії та їхні можливості. Думки та поради друзів можуть також впливати на уявлення старшокласників про свої кар'єрні можливості, оскільки вони можуть ділитися своїм досвідом та роздумами щодо майбутніх професійних шляхів. Таким чином, соціальне оточення визначає контекст, в якому формується професійне самовизначення старшокласників, та може впливати на їхні кар'єрні амбіції та вибори [42].

Отримання інформації про професійні можливості та кар'єрні перспективи є невід'ємною частиною освітнього процесу для старшокласників. Навчальні програми з профорієнтації, які включають уроки профорієнтації та спеціальні заходи, допомагають учням отримати вичерпну інформацію про різні професії та

їх вимоги. Відвідування кар'єрних ярмарків та виставок є ще одним важливим аспектом освітнього процесу, оскільки вони надають старшокласникам можливість зустрітися з представниками різних галузей та отримати конкретні поради щодо вибору кар'єри. Додатково до цього, інформаційне забезпечення через інтернетні ресурси, книги, журнали та інші джерела також грає важливу роль у розширенні знань старшокласників про світ професій та їх можливості. Всі ці освітні заходи сприяють глибокому зрозумінню старшокласниками різноманітних професійних шляхів і допомагають їм зробити обдуманий вибір у майбутньому.

Поміж внутрішніх механізмів самовизначення значне місце займає особистісний розвиток старшокласників. Цей процес включає виявлення та розвиток їхніх сильних сторін, інтересів, цінностей та мотивів, які є ключовими компонентами вибору кар'єрного шляху. Самоаналіз, рефлексія та внутрішні розмірковування є важливими етапами в цьому процесі, які допомагають старшокласникам розкрити свій потенціал та краще зрозуміти, які професійні шляхи відповідають їхнім індивідуальним потребам і прагненням. Внутрішній діалог, що відбувається під час цього процесу, дозволяє старшокласникам зосередитися на власних цілях та перевагах, що сприяє усвідомленню найбільш відповідного кар'єрного напрямку. Таким чином, особистісний розвиток та самоаналіз є ключовими елементами формування професійного самовизначення, які сприяють створенню цілісного та збалансованого підходу до вибору майбутньої кар'єри [26].

Сімейний вплив на формування професійного самовизначення старшокласників може мати кілька аспектів. По-перше, моделювання вибору професії батьками вважається важливим фактором, оскільки діти часто сприймають це як приклад або навіть стимул для власної кар'єри. Наприклад, якщо діти спостерігають за успішною кар'єрою своїх батьків у певній галузі, вони можуть більше зацікавитись цією сферою і навіть розглядати її для свого майбутнього професійного шляху. По-друге, підтримка та взаєморозуміння з боку сім'ї також можуть суттєво впливати на впевненість у власних здібностях

та професійних планах старшокласників. Зворотний зв'язок, який існує між сімейним середовищем та вибором кар'єри, може впливати на формування позитивного ставлення до самого процесу самовизначення та розвитку впевненості у своїх можливостях для досягнення кар'єрних цілей.

Шкільна освіта грає ключову роль у формуванні професійного самовизначення старшокласників через кілька важливих аспектів. По-перше, профорієнтаційні програми і уроки професійної орієнтації в школі надають учням важливу інформацію про різноманітні професії та їх вимоги. Це допомагає учням краще зрозуміти сфери, які їх цікавлять, і зробити обґрунтований вибір у майбутній кар'єрі. По-друге, педагогічний вплив вчителів також відіграє важливу роль. Вони можуть надихати, підтримувати та направляти учнів у досягненні їхніх кар'єрних цілей. Вчителі, які демонструють зацікавленість в успіху своїх учнів і надають їм підтримку та поради у виборі шляху кар'єри, можуть впливати на їхні рішення та допомагати їм зробити обдуманий вибір у майбутньому. Таким чином, шкільна освіта в цілому створює сприятливе середовище для розвитку і формування професійних амбіцій та цілей у старшокласників.

Вплив оточуючого середовища має суттєве значення у формуванні професійних уявлень та амбіцій старшокласників через кілька ключових аспектів. По-перше, побічні моделі, такі як однолітки, друзі та інші значущі особи у соціальному середовищі, можуть впливати на уявлення про різні професії. Від їхніх думок, досвіду та рекомендацій може залежати стимуляція або стримування кар'єрних амбіцій учнів. По-друге, засоби масової інформації та інтернет є важливими джерелами інформації про різні професії. Вони надають старшокласникам можливість дізнатися про переваги та недоліки різних професій, а також отримати відгуки та поради від фахівців у цих галузях. Такий доступ до різноманітної інформації може значно впливати на їхні рішення щодо майбутньої кар'єри. Таким чином, вплив оточуючого середовища, якісно та кількісно, формує уявлення старшокласників про різні професії та мотивує їхні кар'єрні вибори [38].

Самоаналіз та рефлексія є важливими етапами у процесі формування професійного самовизначення старшокласників. Перш за все, визначення цілей дозволяє їм уважно розглянути свої кар'єрні побажання, цінності та мрії. Цей процес допомагає учням зрозуміти, які професійні шляхи відповідають їхнім особистим уподобанням та цілям. Крім того, регулярна рефлексія над своїми діями і мріями дозволяє учням глибше пізнати свої мотиви та цілі. Шляхом аналізу свого досвіду та власного розвитку вони можуть з'ясувати, які аспекти їхньої особистості сприяють або заважають досягненню кар'єрних цілей. Такий самоаналіз та рефлексія допомагають старшокласникам зробити обґрунтовані та свідомі вибори щодо майбутньої професійної діяльності [12].

Освітні можливості грають важливу роль у формуванні професійного самовизначення старшокласників. Зокрема, практичний досвід, отриманий через участь у стажуваннях, воркшопах та інших практичних заходах, є важливим механізмом, який дозволяє учням познайомитися з різними професіями та отримати практичний досвід щодо їхнього виконання. Під час таких заходів вони можуть спробувати себе у різних сферах діяльності та з'ясувати, які аспекти професійного життя їм найбільше підходять.

Крім того, академічні можливості, такі як навчання у спеціалізованих класах або курсах, можуть виявитися корисними для старшокласників у процесі їхнього професійного самовизначення. Ці програми дозволяють учням розвинути свої інтереси та здібності в конкретній галузі, отримати глибше розуміння предметної області та оцінити свої можливості для майбутньої професійної кар'єри.

Особистісний розвиток також відіграє важливу роль у формуванні професійного самовизначення старшокласників. Наприклад, виявлення сильних сторін та розвиток інтересів допомагає краще зрозуміти, в якій галузі вони можуть реалізувати себе та які можливості відкриваються перед ними у світі професій. Крім того, варто не забувати про розвиток різноманітних навичок. Навички комунікації, лідерства та творчості можуть виявитися вирішальними при виборі конкретної професії. Наприклад, здатність ефективно спілкуватися

або керувати групою може вплинути на вибір кар'єрного шляху, особливо у сферах, де важлива комунікація з клієнтами або співробітниками. Також, розвинута творчість може відкривати двері до творчих професій, де інновації та нетрадиційний підхід дуже цінуються [44].

Варто звернути увагу, що надання психологічних консультацій допомагає учням вирішувати різноманітні проблеми, пов'язані з вибором професії та особистісним розвитком. Крім того, психологічна підтримка сприяє прийняттю обдуманих рішень щодо майбутньої кар'єри. Психологи допомагають учням розглядати різні аспекти їхніх кар'єрних виборів, а також розуміти власні потреби, цінності та здібності. Це дозволяє їм зробити об'єктивне та обдумане рішення, яке відповідає їхнім індивідуальним потребам і цілям [56].

Таким чином, професійне самовизначення старшокласників є складним і багатоаспектним процесом, який включає в себе різноманітні механізми. Серед них можна виділити вплив соціального оточення, освітній процес і інформаційне забезпечення, особистісний розвиток і самоаналіз, сімейний вплив, шкільну освіту, вплив оточуючого середовища, самоаналіз та рефлексію, освітні можливості та психологічну підтримку та консультування. Ці механізми взаємодіють між собою, створюючи комплексний підхід до формування професійного самовизначення. Вони допомагають старшокласникам розширювати свої знання про різні професії, виявляти власні інтереси та здібності, визначати особисті цілі та мотивацію, а також приймати обдумані рішення щодо майбутньої кар'єри.

Отже, розуміння та використання цих механізмів дозволяє старшокласникам успішно визначити свій шлях у професійному житті, забезпечуючи їм можливість розвинути свої потенціали і досягти успіху у вибраній сфері.

Висновки до третього розділу

На основі результатів емпіричного дослідження, було розроблено модель формування професійного самовизначення старшокласників у період воєнного стану, що містить в собі детальну послідовність кроків та складових, які допоможуть учням розвивати свої професійні і особистісні аспекти. Ця модель враховує специфіку сучасної соціально-політичної ситуації та виклики, з якими стикаються старшокласники в умовах кризи. Важливо забезпечити доступ до різноманітних заходів та ресурсів, які сприяють психологічній підготовці, розвитку навичок, інформаційній кампанії, консультуванню, адаптації освітніх програм, підтримці з боку уряду та громадських організацій, а також моніторингу та оцінці результатів. Ці заходи допомагають учням удосконалити навички, які необхідні для успішного функціонування в умовах кризи, розвинути свої здібності та прийняти обдумані рішення щодо майбутньої кар'єри.

Професійне самовизначення є складним процесом, що включає різні аспекти особистості та вимагає розвитку компетентностей для успішного вибору кар'єрного шляху. Відповідно до різноманітних досліджень, професійне самовизначення включає усвідомлення особистими цілями, можливостями та соціальними очікуваннями, а також рефлексію, комунікаційні навички, інформаційну грамотність та здатність до саморегуляції. Дослідження також підкреслюють важливість компетентнісного підходу до професійного самовизначення, де особистість має активну роль у плануванні свого майбутнього професійного розвитку, враховуючи власні інтереси, здібності та цінності, а також уміння нести відповідальність за свій вибір.

Отже, успішне професійне самовизначення вимагає комплексного підходу, що враховує різноманітні аспекти особистості та розвитку необхідних компетентностей, і може сприяти досягненню внутрішньої гармонії та задоволення від обраної професійної діяльності.

Професійне самовизначення старшокласників є складним і багатоаспектним процесом, який включає в себе різноманітні механізми. Серед них можна виділити вплив соціального оточення, освітній процес і інформаційне

забезпечення, особистісний розвиток і самоаналіз, сімейний вплив, шкільну освіту, вплив оточуючого середовища, самоаналіз та рефлексію, освітні можливості та психологічну підтримку та консультування. Ці механізми взаємодіють між собою, створюючи комплексний підхід до формування професійного самовизначення. Вони допомагають старшокласникам розширювати свої знання про різні професії, виявляти власні інтереси та здібності, визначати особисті цілі та мотивацію, а також приймати обдумані рішення щодо майбутньої кар'єри.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Узагальнення результатів дослідження засвідчило досягнення мети, розв'язання поставлених завдань і дало змогу дійти до наступних науково-теоретичних висновків:

1. Здійснено теоретичний аналіз науково-методичної літератури, пов'язаної з професійним самовизначенням. Аналізуючи різні підходи, ми опираємося на визначення цього терміну, зазначеного О. Вітковською, що професійне самовизначення – це складний та інтегративний процес, що відображає важливі життєві цінності особи та конкретизує аспекти її життєвого, соціального та особистісного самовизначення. Цей процес базується на усвідомленому виборі, який враховує різноманітні аспекти, такі як вимоги конкретної професії, особливості людини, можливості, а також урахування моральних цінностей та життєвої мети. Професійне самовизначення визначається не лише в момент вибору кар'єрного шляху, але й є постійним процесом протягом всього професійного життя особистості. У цьому контексті важливою є постійна рефлексія та переосмислення свого професійного існування, а також самостійний розвиток у межах обраної професії. Процес актуалізації професійного самовизначення може керуватися різними подіями, такими як завершення навчання або зміна місця проживання. Загальною характеристикою професійного самовизначення є наявність внутрішнього мотиваційного імпульсу, який стимулює індивіда до пошуку оптимального сполучення між власними цілями, можливостями та соціокультурним контекстом професійної діяльності.

2. Емпірично досліджено та порівняно професійне самовизначення старшокласників у період воєнного стану. У результаті проведеного дослідження було виявлено різноманітність відповідей та вплив різних чинників на процес вибору майбутньої професії в Україні та Литві. Варто відзначити, що українські та литовські учні різною мірою брали участь у профорієнтаційних заходах, при чому більшість литовських респондентів брали в них участь, що може свідчити про більшу увагу литовської системи освіти до професійної орієнтації молоді.

Щодо визначальних факторів у виборі майбутньої професії, різниця в підходах між українськими та литовськими учнями досить помітна. Для українських старшокласників власні інтереси виявилися найбільш важливими, тоді як в литовців цей фактор стоїть на другому місці після впливу воєнного стану. Це може відображати різні соціокультурні умови та особливості кожної країни, що впливають на уявлення молоді про майбутню кар'єру. Аналізуючи дані щодо вибору майбутньої сфери діяльності старшокласниками України та Литви, можна відзначити деякі відмінності та схожості у їхніх уподобаннях та поглядах. Наприклад, технічна ІТ сфера та гуманітарна область виявилися одними з найпопулярніших серед українських старшокласників, тоді як литовські учні переважно віддають перевагу гуманітарній сфері, а потім технічній ІТ. Важливим аспектом є вплив воєнного стану на вибір майбутньої професії, який визначили більшість учасників дослідження з обох країн. Це свідчить про те, що політичні та соціальні обставини можуть значно вплинути на розглядану проблематику, особливо в країнах, де існує певна напруженість у внутрішній або зовнішній політиці. Крім того, важливою є свідомість учнів щодо можливих обмежень та викликів, пов'язаних з воєнним станом. У цьому контексті важливо розглядати ставлення старшокласників до особистого зростання та розвитку, а також їхню готовність долати можливі перешкоди на шляху до обраної професії. Аналізуючи результати дослідження з визначення аспектів професійного самовизначення серед учнів, можна виявити певні схожості та відмінності у їхніх мотиваційних факторах. Наприклад, українські учні найчастіше зазначають пізнавальні мотиви, що свідчить про їхній інтерес до саморозвитку та використання власних здібностей. Матеріальні мотиви також мають вагомий роль у виборі професії серед українських старшокласників, що може бути пов'язано з економічною ситуацією та соціальними умовами країни. З іншого боку, у литовських учнів переважають матеріальні та пізнавальні мотиви, що також свідчить про схожість у поглядах, але зі значно більшим акцентом на матеріальність. Важливим аспектом є те, що у обох груп учнів матеріальні мотиви виявилися одними з найвищих, що може відображати загальну

тенденцію молоді до прагнення до матеріального благополуччя та стабільності у майбутньому. Проте варто враховувати, що пізнавальні мотиви також мають важливе значення для учнів обох країн, що свідчить про їхнє бажання розвиватися та удосконалювати себе у вибраній сфері діяльності.

3. Опираючись на отримані результати емпіричного дослідження, нами розроблено модель формування професійного самовизначення старшокласників у період воєнного стану, яка спрямована на створення стійкої основи для подальшого кар'єрного розвитку та досягнення успіху в професійній сфері, незважаючи на воєнний стан. Основними рекомендаціями згідно до цієї моделі є:

- психологічна підготовка (потрібно організувати психологічні консультації, щоб старшокласники мали можливість обговорити свої емоції та страхи; розвивати стресостійкість та навчати стратегіям управління стресом; проводити роботу над самооцінкою та самоповагою, рефлексію над власними цілями та можливостями в контексті воєнного стану);
- інформаційна кампанія (проведення інформаційних заходів, які охоплюють різноманітні професії, освітні програми та можливості навчання);
- розвиток навичок (забезпечення можливостей для отримання практичного досвіду та розвитку різноманітних навичок; тренування старшокласників у наданні першої допомоги, елементарних медичних процедур; тренування навичок активного слухання, виразного мовлення та розв'язання конфліктів);
- професійне консультування (надання можливостей для індивідуальних консультацій з кваліфікованими кар'єрними спеціалістами);
- адаптація освітніх програм до умов воєнного стану (передбачає розробку освітніх програм, які враховують потреби, інтереси та специфічність сучасного соціально-політичного контексту);

- підтримка з боку уряду та громадських організацій (надання стипендіальних програм для учнів, які перебувають у складних життєвих обставинах, включаючи умови воєнного конфлікту, гранти для навчання);
- моніторинг та оцінка (проведення систематичного моніторингу, збір та аналіз даних про участь старшокласників, їхній прогрес у професійному самовизначенні та досягнення).

Ці заходи спрямовані на створення умов для ефективного професійного самовизначення, що враховує особисті потреби та інтереси старшокласників у складних умовах воєнного конфлікту. Вони допомагають учням розробити навички, які необхідні для успішного функціонування в умовах кризи, розвинути свої здібності та прийняти обдумані рішення щодо майбутньої кар'єри.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Нормативно-правові джерела

1. Про деякі питання організації роботи закладів фахової передвищої, вищої освіти на час воєнного стану : наказ Міністерства освіти і науки України від 07.03.2022 № 235.

Монографії, збірки наукових видань, статті у наукових журналах, автореферати дисертацій тощо

2. Бельська Н. А. та ін. Психологічна діагностика інтелектуально обдарованих старшокласників : метод. посіб. / Н. А. Бельська, М. Ю. Мельник, Н. А. Поліхун, К. Г. Постова. – Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2018. – 142 с.

3. Бех, І.Д. Патріотизм у духовному злеті народу: наукова доповідь на методологічному семінарі НАПН України «Національно-патріотичне виховання дітей та молоді в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення України: стратегії і завдання», 6 квітня 2023 р. Вісник Національної академії.

4. Бодашевська Ю.С. Особливості професійного самовизначення у ранній юності (гендерний аспект). World Science. 2019. № 8 (48), Vol. 3. С. 45-49.

5. Боднар А. Я. Деякі проблеми професійного самовизначення студентів на сучасному етапі навчання у ВНЗ / Боднар А. Я. // Наукова конференція "Психолого-педагогічні особливості професійної підготовки фахівців у ВНЗ" : програма і матеріали, 8 лют. 2018 р. – Київ, 2018. - С. 8-11.

6. Вплив рівня тривожності на успішність навчальної діяльності підлітків / Чуйко О.В, Іванова І.В // Актуальні проблеми психології.: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. - Том XI. Випуск 16. Психологія особистості. Психологічна допомога особистості. — Житомир: “Вид-во ЖДУ ім. І. Франка”, 2017 - С. 215-226.

7. Горішня К.І. Вторинне професійне самовизначення: індивідуальна траєкторія розвитку. Габітус. 2020. Випуск 18, Т. 1. С. 81-85.

8. Горський С.В. Питання професійного самовизначення особистості / С.В. Горський. Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа та

спеціальних знань в юридичній практиці: Електронний журнал / [редкол.: Назаров О. А. (голов. ред.) та ін.]. К., 2022. № 3 (22).

9. Дідух М.М. Професійна спрямованість як динамічна властивість особистості. Юридична психологія. 2020. № 1. С. 56–64.

10. Дубінка М. М. Дослідження питання професійної ідентичності як детермінанти процесу професійного самовизначення у працях зарубіжних вчених. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки, (206), 2022, 113-121.

11. Зміна контексту педагогічної взаємодії як умова організації безпечного освітнього середовища в умовах воєнного стану /О.Чуйко, Є. Гладисько // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Соціальна робота» - К, 2022 №1(8) – С. 57-62.

12. Калюжна І. П. Тренінг професійного самовизначення : навчально-методичний посібник /за наук. ред. В. Р. Міляєвої. – К.: Альфа Реклама, 2019. – 80 с.

13. Калюжна І. П., Міляєва В.Р., Особливості психологічно-педагогічного супроводу професійного самовизначення старшокласників. Проблеми сучасної психології: збірник наукових праць Запорізького національного університету та Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України / за ред. С.Д. Максименка, Н. Ф. Шевченко, М.Г. Ткалич. – Запоріжжя: ЗНУ, 2019. – № 2 (16) – С. 79-84.

14. Кантор Н. Нормативно-правове регулювання відносин у сфері освіти: загальні риси та особливості. Педагогіка. 2017. № 17. С. 282–289.

15. Карпенко Є.В. Психологія емоційного інтелекту в дискурсі життєздійснення особистості: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.07. - педагогічна та вікова психологія. Івано-Франківськ, 2020. 497 с.

16. Карпенко Є.В. Сучасні вектори дослідження емоційного інтелекту особистості. Психологія і особистість. 2019. №1 (15). С. 60-72.

17. Квятковська А. О., Андросович К. А., Ковальова О. В., Прокоф'єва О. О. Особливості навчальної мотивації студентів передвищих фахових та вищих

навчальних закладів в умовах сучасних військових конфліктів. Мелітополь, 2022. С. 177-182.

18. Клибанівська Т. М. Професійна ідентичність: теоретичний аспект. Теорія і практика сучасної психології, 2020. № 1. Т. 2. С. 52–56.

19. Кондратенко Л. О., Манилова Л. М. Специфіка мотивації до учіння одинадцятикласників загальноосвітніх шкіл. Освітній простір в контексті гуманістичної парадигми: психологічні пріоритети сучасності : збірник 35 наукових праць / за ред. С. Д. Максименка. Київ-Оттава : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, Fundamental And Applied Researches In Practice Of Leading Scientific Schools, 2020. С. 92–100.

20. Корольчук М.С. Психологія професійного самовизначення особистості. Київ : Київський національний торгово-економічний університет, 2018. 280 с.

21. Міністерство освіти і науки України. Освіта в Україні в умовах воєнного стану : інформаційно-аналітичний збірник. Київ, 2022. 358 с.

22. Музика О.Л. Психологічні особливості ціннісного самовизначення старшокласників із ознаками обдарованості. Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Київ-Житомир, 2020. Т. VI: Психологія обдарованості. Випуск 17. С. 33-46.

23. Омельченко, С.О., Тернопільська, В.І., Чернуха, Н.М., Співак, Я.О., Токарук, Л.С., Васильєва-Халатникова, М.О., Бакуліна, С.О., Костенко, Д.В., Рутьян, Л.Г. 2021. Соціальна робота: реалії та виклики часу: навчально-методичний посібник. Слов'янськ: Вид-во Б.І. Моторіна.

24. Освіта дорослих: світові тенденції, українські реалії та перспективи : монографія / За заг. ред. акад. Н.Г. Ничкало, акад. І.Ф. Прокопенка. Інститут педагогічної освіти та освіти дорослих імені І. Зязюна НАПН України, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди. Харків: ФОП Бровін О.В., 2020. 546 с.

25. Освітній процес в умовах воєнного стану в Україні : матеріали Всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації, 3 травня – 13 червня 2022 року. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 504 с.

26. Особистісне становлення суб'єктів професійної діяльності у соціономічних професіях: Монографія – К.: АДЕФ-Україна, 2013. – 280 с.

27. Охріменко З.В. Виховні профорієнтаційні технології як умова ефективного професійного самовизначення старшокласників. Профорієнтація: стан і перспективи розвитку: Збірник матеріалів Х ювілейних Всеукраїнських психолого-педагогічних читань, присвячених пам'яті доктора педагогічних наук, професора Федоришина Б.О. / За ред. Н.В. Павлик. Київ, 2020. С. 78-82.

28. Пінська О.Л. Психологічні аспекти професійного самовизначення в ранньому юнацькому віці. Актуальні проблеми психології в закладах освіти. 2022. Випуск 12. С. 39-50.

29. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. / [редкол.: А.В. Сущенко (голов. ред.) та ін.]. Запоріжжя : КПУ, 2018. Вип. 60. 224 с. Т. 1.

30. Передало Х.С. Роль емоційного інтелекту у системі основних компетенцій менеджера. Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку. 2020. №2, Vol. 2. С. 63-69.

31. Петриченко, Л. Професійне самовизначення особистості як психолого-педагогічна проблема. Освіта. Інноватика. Практика, 11(5), 2023, 52–58.

32. Проєктування індивідуальної траєкторії професійного розвитку педагога в контексті Концепції «Освіта впродовж життя»: збірник тез доповідей науковопрактичної конференції з міжнародною участю, м. Краматорськ, 10 грудня 2020 р. / відп. ред. Д. В. Малєєв. — Вінниця : Європейська наукова платформа, 2020. — 284 с.

33. Професійне самовизначення учнівської молоді в умовах освітнього округу: монографія / за ред. Моріна О. Л., Харків: «Друкарня Мадрид», 2020. 220 с.

34. Рейда О.А. Розвиток емоційного інтелекту студентів немовних спеціальностей при вивченні іноземної мови. Людина та соціум: сучасні проблеми взаємодії (психологічні та педагогічні аспекти): збірник тез наукових робіт учасників Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 27-28 вересня 2019 року). Львів, 2019. Ч. 2. С. 106-109.

35. Розвиток емоційного інтелекту в закладі загальної середньої освіти / Автор-укладач Г.І. Савонова. Лисичанськ, 2021. 70 с.

36. Рязанцева О.В. Організаційно-педагогічні умови формування професійних якостей майбутніх викладачів: магістер. робота; науковий керівник О.І. Скоробогатська. Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2018. 122 с.

37. Савченко Н. С., Дубінка М. М., Захарова О. В. Поняття особистісного саморозвитку в концептуальному полі сучасної педагогічної науки. Актуальні питання гуманітарних наук. [ред.-упор. М. Пантюк, А. Душний, І. Зимомря]. Дрогобич: Вид. дім «Гельветика», 2020. Вип. 29. Т. 3. С. 256–263.

38. Садова М. А. Психологічні складові професійної відповідальності особистості: монографія / М. А. Садова. – Одеса : Букаєв В. В., 2018. – 434 с.

39. Сердюк Н.І., Кейдун Ю., Психологічні чинники професійного самовизначення старшокласників. Збірник тез наукових доповідей студентів. Том 2. Філологічні науки. 2019. С. 185-186.

40. Середа О.Ю. Особливості застосування методики «Професійний тип особистості» Дж. Голланда у процесі професійного самовизначення старшокласників. Літні наукові підсумки 2020 року: тези доповідей XXXI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (04.07.2020, онлайн). Дніпро: ГО «НОК», 2020. С. 55-60.

41. Середа О.Ю. Соціально-психологічні чинники професійного самовизначення старшокласників: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.05. – соціальна психологія; психологія соціальної роботи. Київ, 2021. 201 с.

42. Столяренко О.Б. Актуальні проблеми професійного самовизначення учнівської молоді в умовах сільської школи. Профорієнтація: стан і перспективи

розвитку: Збірник матеріалів X ювілейних Всеукраїнських психолого-педагогічних читань, присвячених пам'яті доктора педагогічних наук, професора Федоришина Б.О. / За ред. Н.В. Павлик. Київ, 2020. С. 111-115.

43. Теоретико-методичні засади діагностики когнітивних та особистісних чинників самовизначення щодо майбутньої професії обдарованих учнів ліцею : методичний посібник / Н. А. Бельська, Ю. М. Ковальчук, М. Ю. Мельник, М. М. Новгородська, М. А. Садова. – Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2021. – 144 с.

44. Теорія та практика професійної підготовки менеджерів інноваційного розвитку освіти: матеріали методологічного семінару / За заг. ред. Т. М. Хлебнікової. — Харків, 2020. — 75 с.

45. Технології професійно-психологічного відбору. Наук.- допом. бібліогр. покажч. / Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, Бібліотека ; уклад. Л. Дейнека. - Електрон. текст. дані. - Луцьк, 2019. - 68 назв.

46. Ткачук І.І. Психолого-педагогічний супровід особистісного і професійного самовизначення старшокласників, що опинилися у складних життєвих обставинах внаслідок військових конфліктів: методичні рекомендації. Київ, 2018. 78 с.

47. Універсальні навички XXI століття: педагогічні акценти професійної підготовки і вищої освіти: монографія / Н. М. Авшенюк, Г. В. Товканець та колектив авторів / За заг. ред. Н. М. Авшенюк, Г. В. Товканець. – Мукачево: Редакційно-видавничий центр МДУ, 2022.

48. Федоренко Л. Специфіка професійного самовизначення випускників сільських шкіл (за результатами констатувального експеримента). Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Психологічні науки. 2022. Випуск 17 (62). Серія 12. С.109-120.

49. Хлебнікова Т. М. Організація особистісно зорієнтованого навчання в системі післядипломної освіти : монографія. Харків : Основа, 2019. 128 с.

50. Хомишин І. Ю. Концептуальні питання теорії і практики адміністративно-правового регулювання освіти України в умовах

євроінтеграційних процесів : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 / Нац. ун-т «Львівська політехніка». Львів, 2019. 510 с.

51. Чечко І.І. Професійне самовизначення старшокласників як передумова успішної професійної самореалізації та кар'єрного розвитку / Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія - № 3 – 2020.

52. Шевенко А.М. Професійне самовизначення старшокласників як цілеспрямований процес. PSYCHOLOGICAL JOURNAL. 2021. Volume 7. Issue 8 (52). С. 72-81.

53. Яцюк М. Емоційний інтелект особистості (на хвилі Нової української школи): навчально-методичний посібник. Вінниця, 2019. 105 с.

Іншомовні джерела

54. Gilar-Corbi R. Differences in Personal, Familial, Social, and School Factors Between Underachieving and Non-underachieving Gifted Secondary Students / R. GilarCorbi, A. Veas, P. Miñano, & J.-L. Castejón // Frontiers in Psychology. – 2019.

55. Kamath V. D. An Android based Mobile Application for Career Guidance / V. D. Kamath, A. Meher, V. Vidhya, & S. Deepthi // 2018 Second International Conference on Inventive Communication and Computational Technologies (ICICCT). – 2018.

56. Pang J. Excellent Mathematical Performance Despite «Negative» Affect of Students in Korea: The Values Perspective / J. Pang, & W. T. Seah // ECNU Review of Education. – 2020.

57. Paul J. Hartung Handbook of Innovative Career Counselling / Jacobus G. Maree (Ed.) // Springer Nature Switzerland. – 2019.

58. Sereda O. The influence of socio-psychological factors on high school students` professional self-determination. Psychological journal. 2019. Vol 5. No 11.

59. Shevenko, A. Professional self-determination of high schools as a purpose process. Psychological journal, 2021, 7(8), 72–81.

60. Wirthwein L. Personality and school functioning of intellectually gifted and nongifted adolescents: Self-perceptions and parents' assessments / L. Wirthwein,

S. Bergold, F. Preckel, & R. Steinmayr // Learning and Individual Differences. – 2019.
– No. 73. – P. 16–29.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета

Шановний респонденте!

Я студентка факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Запрошую Вас взяти участь в опитуванні, спрямованому на визначення особливостей професійного самовизначення старшокласників у період воєнного стану.

Уважно прочитайте питання, виберіть той варіант відповіді, який найбільше підходить вашій думці; якщо жоден варіант відповідей не підходить – напишіть свій. Опитування анонімне, всі отримані данні будуть використані в узагальненому вигляді.

1. Ваша стать:

- Хлопець
- Дівчина

2. В якому класі Ви навчаєтесь?

- 9 клас
- 10 клас
- 11 клас

3. Скільки Вам років?

- 14
- 15
- 16
- 17
- 18

4. Ваша успішність:

- Я навчаюся на 10–12 балів

- Я навчаюся на 7–9 балів
 - Я навчаюся на 6 і нижче балів
5. Чи брали Ви участь у профорієнтаційних заходах?
- Так
 - Ні
 - Не знаю/не пам'ятаю
6. Чи проводилися профорієнтаційні заходи у Вашому навчальному закладі?
- Так
 - Ні
7. Чи маєте Ви потребу у поглибленій профконсультації?
- Так
 - Ні
8. Що є для Вас визначальним при виборі майбутньої професії?
- Власні інтереси
 - Родинні традиції
 - Сприйняття потреб суспільства
 - Вплив воєнного стану
 - Високий престиж професії
 - Висока заробітна плата
 - Висока вірогідність працевлаштування
 - Ваш варіант відповіді _____
9. Що найголовніше для Вас у виборі майбутньої професії?
- Сучасна професія
 - Цікава професія
 - Спокійна робота
 - Висока оплата праці
 - Кар'єрний ріст
 - Ваш варіант відповіді _____
10. У якій сфері діяльності Ви б хотіли працювати у майбутньому?
- Військова справа

- Гуманітарна
- Економічна
- Медична
- Спорт
- Творча
- Технічна ІТ
- Юридична
- Ваш варіант відповіді _____

11. Чи впливає воєнний стан на Ваш вибір майбутньої професії?

- Так
- Ні
- Не впевнений(а)

12. Як Ви оцінюєте свої можливості для здобуття професії у воєнний період?

- Високі
- Середні
- Низькі

13. Чи вважаєте Ви, що воєнний стан може заважати особистісному зростанню та розвитку?

- Так
- Ні
- Можливо

14. Чи визначилися ви із майбутньої професією?

- Так (якщо ви відповіли так, вкажіть, яку професію ви обрали) _____
- Ні

15. Ви плануєте навчатися :

- В Україні
- Закордоном

16. Після закінчення школи ви збираєтесь навчатися в:

- Професійно-технічному училищі

- Технікумі, коледжі
- Вищому навчальному закладі
- Не знаю

17. Ваше ставлення до професії, яку Ви обрали.

- Дуже подобається
- Подобається
- Скоріше подобається, ніж не подобається
- Зовсім не подобається
- Скоріше не подобається, ніж подобається
- Не подобається
- Важко відповісти

18. Звідки Вам стало відомо про дану професію?

- Від друзів
- В школі
- Засоби масової інформації (газети, журнали, радіо, телебачення)
- Від рідних
- З інтернету
- На основі власних спостережень
- Ваш варіант відповіді _____

19. Як ставляться батьки до Вашого вибору професії?

- Підтримали
- Байдуже
- Намагалися переконати обрати іншу професію, яку саме?

20. Як Ви оцінюєте рівень своєї поінформованості щодо обраної професії?

- Як високий
- Як дуже високий
- Як невисокий
- Як низький
- Як майже відсутній

21. Чи готові Ви подолати перешкоди, щоб опанувати обрану професію?

- Так
- Ні
- Не знаю

22. Чи готуєте Ви себе до вибраної професії?

- Не готую
- Читаю додаткову літературу
- Формую в собі професійні навички
- Займаюся з репетитором
- Відвідую гуртки/факультативи
- Ваш варіант відповіді _____

23. Чи цікавилися Ви правилами прийому до навчальних закладів?

- Так
- Ні

24. Чи впевнені Ви, що в майбутньому працюватимете за вибраною професією?

- Впевнений(а)
- Невпевнений(а)

Дякуємо за участь в опитуванні!

Методика «Мотиви вибору професії»

1. Дозволяє приносити користь нашому суспільству
2. Особиста праця за цією спеціальністю дозволяє зміцнювати мир на землі
3. Дозволяє бути завжди в колективі, брати участь у його справах
4. Дозволяє вдосконалювати свій духовний світ
5. Дозволяє відчувати радість праці
6. Сприяє усвідомленню краси праці
7. Дозволяє використовувати всі свої здібності
8. Дозволяє постійно самовдосконалюватися
9. Дає великі можливості для творчості
10. Дозволяє бути оригінальним у роботі
11. Вимагає великого розумового напруження
12. Вимагає великого фізичного напруження
13. Добре оплачується
14. Забезпечує стабільне майбутнє
15. Цінується серед друзів і знайомих
16. Забезпечує швидке підвищення кваліфікації і професійне зростання
17. Дає можливість працювати в місті
18. Забезпечує вступ і навчання у ВНЗ

Ключ до тесту

В анкеті подано 9 груп мотивів: 1) соціальні (порядкові номери мотивів - 1, 2); 2) моральні (мотиви 3, 4); 3) естетичні (мотиви 5, 6); 4) пізнавальні (мотиви 7, 8); 5) творчі (мотиви 9, 10); 6) пов'язані зі змістом праці за обраною професією (мотиви 11, 12); 7) матеріальні (мотиви 13, 14); 8) престижні (мотиви 15, 16); 9) утилітарні (мотиви 17, 18). Вибрані варіанти відповідей переносяться в аркуш відповідей, де на перетині рядків і стовпців проставляється відповідний бал (варіант відповіді: 5, 4, 0, 2, 1). Результати підсумовуються по стовпцях. Підрахуйте суму балів за кожним з мотивів. Проставивши їх місце за значенням, Ви отримаєте корисну інформацію про мотиви вибору професії і зможете

запропонувати цю посаду і місце роботи з урахуванням ціннісних орієнтацій і життєвих пріоритетів у сфері праці.